

56 829

**DISSERTATIONES
EX BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

9.

**SZEGED
HUNGÁRIA
1984**

1994 MAR 3 1

DISSERTATIONES
EX BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

9.

DEVICH ANDOR

**Törekvések Szegeden egyetem létesítésére
1918 előtt**

SZEGED
1984

Redegit

BÉLA KARÁCSONYI

Szerkesztette

KARÁCSONYI BÉLA

ISBN 963 481 414 X
HU ISSN 0134–1936

Hozott anyagról sokszorosítva

8414597 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v. : dr. Héczey Lászlóné

Városunk történetében már a 18. századtól, főként annak végétől, bizonyíthatóan fellelhetők azok a törekvések, amelyek Szegednek felsőbb iskolát, majd egy századdal később egyetemet kívántak biztosítani. A dualizmus korában már más városok is, pl. Pozsony, Kassa, Debrecen, Temesvár, Pécs küzdöttek a harmadik egyetemért; bennünket azonban közelebből a szegedi mozgalom érdekel. Felmerül tehát a kérdés: milyen okai voltak ennek a törekvésnek, sokszor a város környékére is kiható mozgalomnak? Mi indította a szegedi vezetőket arra, hogy a városok közötti versengést is figyelembe véve, ezzel a problémával foglalkozzanak, s időnként felvessék annak lehetőségét, hogy Szegeden alsó- és középfokú iskolák mellett főiskola is létesüljön.

A kulturális elmaradottság, széles néptömegek tanulatlansága, a megfelelő iskolák hiánya Szegedre is bizonyos mértékig jellemző, általában azonban országos viszonylatban is megtalálható. Lényegesebb tehát megvizsgálni Szeged városának fejlettségi szintjét, jogállását, a szomszédos területekre folyamatosan kiható vonzáskörét. A 18. század végén és a 19. század jelentős részében fejlettségi szintje, sok más alföldi városéhoz hasonlóan, közepes mértékű, ebből az állapotból csak lassan kibontakozó és fejlődő. Amikor a város vezetői fontolgatták, mik is az egyetem létesítésének feltételei, tisztában voltak azzal, hogy először is elegendő számú népességnek kell élnie a városban. Ebből kifolyólag legyen

a gazdasági élet megfelelő fejlettségi szinten, olyan szinten, amely nemcsak a helyi lakosságot, hanem távolabbi területek népességét is el tudja látni, vagyis ún. vonzáskört tud kialakítani. Szükséges továbbá, hogy a város közigazgatásilag is nagyobb területnek legyen a központja. Ezt teremtette meg tulajdonképpen a nagy árvíz utáni rekonstrukció, amikor létesítettek egy sereg nagyobb hatókörű intézményt, pl. olyat, mint az Itélőtábla, a királyi Főügyészség, Kereskedelmi és Iparkamara stb. Ezek mind adottak voltak, különösen az árvíz után. Ezt tudták Szeged vezetői is, és ennek folytán, főképp 1879 után, erős mozgalmat indítottak az egyetemért. Volt még egy nagyon lényeges feltétele az egyetem létesítésének, ez pedig a pezsgő szellemi élet és kulturális hagyományok megléte, amelyek Szegeden korlátozott mértékben voltak találhatóak. Gazdasági és társadalmi tekintetben mindinkább kidomborodik az a sajátos jelleg, amely egy folyómenti, alföldi településre jellemző. Amilyen ütemű a fejlődés, olyan mértékben gyakorol egyre nagyobb vonzást a környező vidékre. Jogállása, az adott viszonyoknak megfelelően, szabad királyi város jellegű, ami azonban nem jelenti azt, hogy egy ideig bármilyen jelentős szerepe lenne a közéletben. A fentiekből következik, hogy amikor a 19. század utolsó harmadában a fejlődés gazdasági, társadalmi vonatkozásban már szembetűnő, megnő az igény a kulturális szint növelése iránt, tehát szükség van iskolákra, közművelődési intézményekre, sőt főiskolára, illetve egyetemre is, valamint a közigazgatásban új, képzetesebb szakemberekre. Kétségtelen, hogy a gazdasági, társadalmi adottságoknak ebben a vonatkozásban döntő szerepük volt Szeged életében is.

Szeged folyamatosan kialakuló gazdasági, kereskedelmi, közlekedési, szállítási központ jellegéből következett a kulturális fejlettség egyre emelkedő szintje, ami távoli területek fiataljait is vonzotta. Sokan tanultak itt vidékiek, bejárók, messzebb lakók, s nyilvánvalóan szép számmal jöttek volna ide felsőbb iskolába is. Ily módon pedig növekedett volna a város lakossága, s különféle tanintézetek, kulturintézmények létesítése maga után vonta volna a városiasodás folyamatának erőteljesebb megindulását.

A déli országrész lakosságának néprajzi összetételét tekintve -- köztudottan -- nagy számban éltek ott különböző nemzetiségiek; ezeknek fiai közül sokan Szegedre jöttek közép- és alsófokú iskolákba tanulni, de bizonyára jöttek volna egyetemre is, tehát -- a hivatalos nemzetiségpolitikai törekvéseknek megfelelően -- elmagyarosításuk előrébb haladhattott volna. Egyre kevesebben voltak már az 1860-as évek liberális politikusai, akik mint Deák Ferenc is, a nemzeti öntudatra ébredt nem magyar népek elmagyarosítását, nyelvi beolvastását lehetetlennek tartották, s az ilyen irányú törekvéseket elítélték. Deák Ferenc 1872. január 23-i képviselőházi beszédében mondja: "Ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk, ennek nem az az útja, hogy őket minden áron magyarosítsuk, hanem az, hogy velök a magyar viszonyokat megkedveltessek."¹

A dualizmus korában már a nemzetiségi kérdés szabályozásában is a magyar politikai vezető réteg liberális nacionalista felfogása érvényesült. Ez csak egyetlen politikai nemzetet ismert el az ország határai között: a magyart, és tagadta a nem magyar népek nemzeti életlehetőségének jogát. A

dualizmus kori kormányok fokozódó magyarosító törekvése érthetővé teszi, hogy a hasonló szellemben gondolkodó és ugyanezen elveket valló városvezetők -- ahol mód volt rá -- fokozottan törekedtek a nem magyar ajkúak elmagyarosítására. Szeged vezetői -- az említett gazdasági, kulturális tényezők folytán -- különösen jó lehetőséget láttak a kormányprogram megvalósítására; éppen ezért a városfejlesztés érdekében az államférfiakhoz, miniszterekhez, kormányokhoz esetenként felterjesztett memorandumok sokaságában meg lehet találni az egyetem iránti kérés indokaként a magyarosítási törekvést.

A Szegednek egyetemet kívánók gyakran hangoztatták, hogy a pesti egyetem túlzsúfolt, épület- és helységgondjai is vannak; továbbá hogy a Szegedről és környékéről tanulmányait a pesti egyetemen folytatók szüleinek tetemes kiadásai, anyagi nehézségei vannak. Rámutatnak Szeged fekvésének fontosságára is; a város két folyó összetalálkozásánál földrajzi központ; a főváros után a legnagyobb és kereskedelem tekintetében is az ország második városa. Kiemelik, hogy tiszta magyar város, tehát nemzeti érdekből a harmadik egyetem -- ez a kifejezés a sajtóban nagyon sokszor fordul elő -- csak az Alföld közepén, Szegeden volna felállítható. A magyar és idegen nyelvterületek találkozásánál felsőoktatási intézményeivel hatásos missziót tudna kifejteni.

Ezek után vizsgáljuk meg időrendben, mi minden történt annak érdekében, hogy városunk felsőbb iskolát, illetve egyetemet kapjon. Az igény többször olyan formában merült fel, hogy az ország valamelyik jogakadémiáját kellene idehelyezni, s abból lehetne a későbbi egyetem jogi karát kifejleszteni.

Szegeden 1721-ben a piaristák vezetése alatt nyílt meg egy hatosztályos gimnázium, melynek tanulói létszáma az 1760-as évekig emelkedett, majd attól kezdve rohamosan csökkent. Ennek a létszámapadásnak -- mint korabeli források jelzik -- egyik oka az volt, hogy egyre több és több városban keletkezett filozófiai iskola, s így a szülők odavitték gyermekeiket, ahol azok mindjárt felsőbb tanulmányokat is végezhettek. Ennek felismerése és meggondolása indíthatta Szeged város hatóságát arra, hogy a felsőbb iskola felállításához szükséges engedélyt megszerezni igyekezzenek, s így elnéptelenedett iskolájába az ifjúságot visszahódította.

1790. július 2-án Csongrád vármegye megyegyűlése testimoniális levelet bocsátott ki a város kérésére arról, hogy a filozófiai tudományoknak Szeged városában való tanítása szükséges.² Néhány déli vármegye követe Budán, július 20-án az országgyűlésnek ajánló levelet adott ki, amelyben hangsúlyozták, hogy a déli részeknek szükségük van a filozófiai tudományokra, s a filozófiai iskola Szegeden helyezhető el. Ezt a reményt táplálta az 1790. évi nemesi nemzeti mozgalom.³ Egy kérvény és egy jelentés foglalkozott még a város kérésével 1790-ben. Eredmény ekkor még nem született; a helytartótanács 1790. november 9-én elutasította Szeged folyamodását.⁴ Ennek kézenfekvő magyarázata az, hogy a helytartótanács nem támogatta a magyar nemzeti törekvéseket.

A sikertelenség azonban nem vette el a városi elöljáróság kedvét. 1791. május 18-án a nádorhoz fordult a tanács. Hosszas előkészítés után az 1792. július 13-i tanácsülés elfogadta az uralkodóhoz felterjesztendő folyamodványt.⁵

Erre október 2-i keltezéssel megérkezett a királyi végzés, amely megengedte, hogy a filozófiai tudományok oktatását már az elkövetkező tanévben bevezessék, feltéve, ha a város vizsgázott tanárokkal rendelkezik, ha a tanulmányi alap terhe nélkül csinálja meg azt, ha a tanárok a magasabb tudományok királyi igazgatójának alávetik magukat, és ha a tudományok kidolgozandó új rendszeréhez alkalmazkodni fognak. Az ekkor uralkodó I. Ferenc, miután II. Lipót 1792. március 1-én meghalt, már engedékenyebb volt, aminek oka az említett nemzeti mozgalomban keresendő. Miután a város a fenti feltételeket vállalta, az ún. lyceum megnyitása napjául 1792. december 11-ét jelölték meg. Az intézmény 1859-ig állt fenn. A megnyitás évében a logikai osztálynak 16 növendéke volt. A tanács a második évre igyekezett minél szélesebb körben megismertetni az iskolát, s ezért 1793. augusztus 25-én az összes vármegyéknek, azoknak a városoknak, ahol hatosztályú iskola volt, valamint az iskolaigazgatóknak tudósítást küldött arról, hogy a következő esztendőben Szegeden a filozófiai tudományt "egész részeiben" tanítani fogják.⁶ 1793 őszén nyílt meg a szegedi bölcsészeti tanfolyam fizikai osztálya, s most már a két osztályban összesen 58 növendék volt. A századforduló idején létszáma 170, az 1820-as években 250 körül mozgott. Ötvennyolc év alatt a hallgatók száma összesen 10 661 volt.⁷ Célszerűnek látszana a filozófiai tanfolyam tanulólétszámának, valamint a tanulók lakóhely szerinti megoszlásának elemzése, de a rendelkezésünkre álló anyag csekély volta ezt nem teszi lehetővé. A lyceum növendékei filozófusoknak neveztették magukat, akadémiai szabadságot élveztek, és az e-

gyetem bölcsészeti karán doktori szigorlatot tehettek. 1844-ig a tanítási nyelv a latin. Ekkortól azonban a magyar, mert az állam hivatalos nyelve a magyar lett.⁸

A város történetében akadémia igénylése is felmerült; az 1777-es Ratio Educationis alapján -- Horvátországgal együtt -- öt királyi akadémia létesült. Még Nagyszombatban is szerveztek egyet, de ezt utóbb Pozsonyba helyezték. Az 1792. évi országgyűlés június 22-i országos ülésén Szeged követői a közoktatási reform ügyében készült felirat tárgyalása során az új akadémiának Szegeden való elhelyezését hangoztatták.⁹ A város mégis elesett jogos kívánságától, aminek oka elsősorban az a tény volt, hogy a kormánypolitika és a rendek is a reakció irányába, tehát az ismeretek terjesztése és terjedése ellen fordultak.

Új akadémia létesítése mellett tanácsülés foglalkozott a pozsonyi akadémiának esetleges Szegedre helyezésével is.¹⁰ Ugyanekkor a kérdést az 1802. évi országgyűlésen több oldalról is szorgalmazták, pl. Bács-Bodrog, Csongrád, Csanád és Torontál vármegyék ez ügyben kelt pártoló feliratukkal és nyilatkozatukkal. De mivel az országgyűlés a polgári Franciaország ellen irányuló, a feudális rendet megerősíteni szándékozó kérdésekkel foglalkozott, majd országgyűlés nélküli kormányzás következett, az ügy háttérbe szorult. Egyébként az 1785-ben Pécsre helyezett győri jogakadémiát 1802-ben visszahelyezték Győrbe, és így Szeged, valamint a déli vármegyék joggal hivatkozhattak a kir. akadémiák elhelyezésének területi aránytalanságaira: két egymáshoz viszonylag közeli akadémia /Pozsony és Győr/ működése az ország nyugati részén,

mig a déli területek egy akadémiával sem rendelkeztek. Amikor összeült az 1825--27-es országgyűlés, és kezdetét vette a reformkor, Szeged város választott tanácsa 1825-ben és 26-ban az akadémia áthelyezésének kérdését újra felelevenítette. Határozatot hozott, hogy ha a fennálló akadémiák valamelyikét nem sikerülne Szegedre áthelyeztetni, ez esetben jogi akadémiát a város saját erejéből is kész felállítani és az építkezéshez szükséges telket is adományozni. 1825-ben a kiküldött bizottság az akadémia céljaira Tápé, Kistelek községek és a hidvám jövedelmét jelölte ki.¹¹ A határozat azon az alapon történt, hogy Szeged földesura volt a nevezett községeknek. Így jelentős összegről lehetett szó. Javaslat hangzott el még egy díszes palota építésére is Gebhardt építész terve szerint 99 000 forint költséggel.

1827. január 26-án a tanács a királyhoz, a nádorhoz és az országgyűléshez felirati kérelmeket intézett. A város követei, Pálfy János és Nagy Ferenc az ügy sikere érdekében felkeresték József főherceg nádort és gr. Cziráky tárnokmestert.¹² Azok ugyan nem találták szükségesnek jogakadémia felállítását Szegeden, mert a konzervatív feudális rendet akarták fenntartani,¹³ de azért megígérték, hogy a kérésen gondolkodnak, illetve azt megvizsgálják. József főherceg nádor hangsúlyozottan azt válaszolta, hogy Szegeden akadémiaira nincs szükség, mert a pesti egyetem, a váradi és az utóbb szervezett egri akadémiák nincsenek messze. Gr. Cziráky tárnokmester olyképpen érvelt, hogy ha a törvényes iskolákat szaporítják, több lesz a prókátor, mint a pör, s aztán a magyar ember jólelkű, s nem szükséges fortélyos tudományokra szoktatni.¹⁴ Végül is

a város kérelmeire 1827. október 24-én kapott választ a kancelláriától. A város viszont a kancellária 1827. évi felszólítására -- a kiküldött bizottság jelentése alapján -- csak 1832-ben válaszolt. Engedélyt ugyan a kancellária jogakadémia megszervezésére nem adott, de közölte, hogy a már meglévő jogakadémiák után itélve egy ilyen intézmény fenntartása évi 12 840 forintot kíván. Ezért felszólította a várost, hogy jelöljön meg fedezetet erre az összegre. Szeged ekkor csak telket ajánlott fel; az intézmény majdani fenntartását a tanulmányi alapból¹⁵ kérte. 1832-ben ebben a tekintetben módosítás történt. Ekkor ugyanis a kisteleki uradalom és a tiszai hid hozamát, ami évi 23 450 forintot jelentett, ajánlotta fel Szeged városa főiskola céljaira.¹⁶ A szegedi közvélemény egyébként hitt a realizálás lehetőségében. A második szegedi nyomda felállítása iránti, Szeged város tanácsához 1836. július 23-án intézett kérelmében egy korabeli szegedi nyomdászmeister, Konrád Keresztély reálisabban látta a népességnövekedés, a gazdaság, a kultúra összefüggéseit, mint Reizner vagy Szmollény. Beadványában az Akadémiát is említi. Ime kérvényének ide vonatkozó része: "Tekintetes Nemes Tanács! ... A Nemes Város mindinkább népesedése és kiterjedése, valamint csinosbulása és a szép literatúrában naponkénti előmenetele is megkívánja már ma azt, hogy a Nemes Városban még egy Könyvnyomtató Intézet állítása megengedélyeztessen, minthogy itt több rendbéli iskola intézetek léteznek, s jövődre nézve az Akadémia felállítása iránt is biztos reménységgel tápláltatunk, de ha mindezek nem lennének is, a nagy népességű Torontál, Csanád és Békés megyei helyek szükségei egy ily

nyomtató Intézetben elég okot szolgáltatnak arra, hogy sz. kir. Szeged városában, mely ezen megyéknek kereskedési pontul szolgál, s hol úgyszólván megjelenni kénytelenek, még egy ily Intézet felállítása megengedtessek."¹⁷

A kancellária és a helytartótanács anyagában az akadémia kérdésével kapcsolatban bizonyára további adatok volnának feltárhatók, de a kutatásra ezúttal nem volt módunk.

1839-ben újabb terv készült, költségvetéssel együtt, a bécsi kormányzat azonban nem hagyta jóvá. Az egyre erősödő reformmozgalom hatására érthető, hogy a kamarilla húzódozott minden olyan lépéstől, amely a felvilágosodás eszméit, a nemzeti önállóság gondolatát a magyar társadalomban, még inkább a fiatal generációkban tudatosulni segíthetné. Az 1839-es tervet nem volt ideje jóváhagyni és Szegeden főiskolát létesíteni az 1848--49-es forradalom és szabadságharc kormányának sem, mert élethalálharcot kellett vívnia az európai reakció akkori fellegvárával, a Habsburg-hatalommal.

Csak a múlt század hatvanas éveinek a végén merült fel ismét a jogakadémia kérdése. Az 1868. évi október 19-én tartott közgyűlés kérelmezte Szeged közoktatásügyi szükségletei tárgyában készített feliratában a jogakadémia felállítását.¹⁸ A feliratban, amelyet a közoktatásügyi miniszternek is megküldtek, a közgyűlés hangsúlyozta, hogy kész áldozatot hozni az anyagi feltételek biztosítására. A beadvány nyomán 1869-ben a jogakadémia ügyében a minisztérium jelentős egyéniségei közül csak Molnár Aladár miniszteri osztálytanácsos utazott le Szegedre. A városvezetéssel tárgyalásokat folytatott, de a megegyezés, a terv kivitelezése megfelelő anyagi

eszközök híján nem jött létre.¹⁹ A negatív állásfoglalásban -- a szükséges fedezet hiánya mellett -- az is közrejátszott, hogy az oktatásügy irányítói a jogakadémiák számát már akkor is túl magasnak találták.

Miután a második egyetemet az 1872. évi XIX. tc. alapján Kolozsvárott felállították, Szeged városa most már hangsúlyozottan a harmadik egyetemért kezdett harcot.

A harmadik egyetem gondolata hazánkban 1876-ban vetődött fel először, amikor a pozsonyi jogakadémia tanári kara felterjesztést intézett Trefort Ágoston akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, kérve őt, hogy a pozsonyi jogakadémiát bővítse ki egyetemmé. A pozsonyi egyetem érdekében megindult mozgalom, mielőtt teljes kifejlődéséhez jutott volna, más városok hasonló jellegű törekvésének lökést adott. Győr mellett Szegeden bontakozott ki egy nagyobb méretű mozgalom.²⁰ A szegedi mozgalom azután 1879-ben újult meg, akkor, amidőn az árviz által romba döntött város újjáépítése napirendre került. A város tanügyi bizottsága Szabados János elnök javaslatára úgy határozott, hogy Szegeden az új körülmények alkalmassá teszik egyetem felállítását, különösen ha azt is figyelembe veszik, hogy már addig is károsodást szenvedett az alvidéki magyarosodás ügye, hiszen ebben a néprajzi központban főiskolát nem állítottak föl. A bizottság az eszme megvalósítására Tisza Lajos kir. biztost tartotta alkalmasnak; hozzá kell fordulni; mert ha ő vállalja, akkor az eszme megvalósulhat. Végül a bizottság az 1870-es évek elején készült, az árviz ellenére is fennmaradt reáliskolai épületet javasolta egyetem céljára följánlni a kormánynak.

Közgyűlés is foglalkozott a kérdéssel, és pedig az 1879. november 23-ai, amelyen a felszólalók szükségesnek tartották, hogy a Vass Pál városi jegyző által szerkesztett emlékiratot a törvényhatóságoknak és az országgyűlésnek küldjék meg, továbbá, hogy Tisza Lajoshoz és a felsőbb intéző körökhöz küldöttséget menesszenek.²¹ Egy évvel később, 1880. november 18-án a város küldöttséggel járult a király elé, és memorandumot intézett Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Trefort a harmadik egyetem eszméjének lelkes barátja volt. El lehetett mondani, hogy a kérdésnek országos viszonylatban komoly formában való felszínre kerülése neki köszönhető. A miniszter már állást is foglalt Pozsony mellett, s nem rajta múlt, hogy törvényjavaslata nem került a képviselőház asztalára. A gátló okok jobbra pénzügyi természetűek voltak.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztett és már említett memorandum címe "Emlékirat a Szegeden felállítandó egyetem tárgyában." Ez lényegében az alábbiakat tartalmazta: Bevezetésében a magyar államhatalmi tevékenység kettős, alkotási és hódítási irányát taglalja. Szükségesnek tartja, hogy a létrehozott közintézmények e kettős jelleget magukon hordják. Majd szól a pozsonyi és szegedi egyetemi törekvésekről. Mindenekelőtt a nemzeti elemnek adják meg az alkalmat, hogy fiait a kultúra előharcosaivá képezhesse. Az Alföldnek százados sérelme, hogy az 1200 négyzetmérföld síkságon lakó magyarságnak eddig nem jutott főiskola. Sehol nem találkozunk kulturális intézkedésekkel. Kevés a magyar elem a minisztériumokban, közhivatalokban és egyéb intézményekben. Az egyetem kérdésében nem lehet Szeged érdekét

az Alföldétől elválasztani. Figyelembe kell venni az egyetem megszervezésénél a nemzeti, országos tanügyi és városjóléti szempontokat. Szeged egy magyar és egy idegen ajkú város csoport határvonalán fekszik. Akadémia már nem elégítheti ki a város igényeit; egy jól felszerelt egyetemnek van csak értelme. Ennek a véleményének adott kifejezést a hetvenes évek végén a történetíró Lánczy Gyula, aki "A felsőoktatás reformja s az új magyar közműveltség" című munkájában részletesen kifejti, hogy vagy egyetemi rendszer, vagy akadémiai; és ha az előbbi, akkor az utóbbinak teljes eltörlése szükséges. Egy Szegeden létesítendő egyetem -- írja Vass Pál -- vonzaná az alvidék idegen ajkú tanulóit, akik a szegedi magyar lakosság között jó hazafivá válhatnának. Nem okozna nehézséget a felsőoktatási intézmény elhelyezése sem, mert rendelkezésre áll a főreáliskola épülete, klinikának pedig megfelelne a rókusi közkórház.

A memorandummal kapcsolatban megjegyzendő, hogy ezek az érvek pl. az épületeket tekintve nem voltak mind helytállóak; így a városi közkórház régi építésű, korszerűtlen, a betegek megfelelő szintű ellátására alkalmatlan volt. Irrealis elképzelésnek ítélnélhető, hogy ilyen épületben orvosképzés folyjék.²²

Alaphangját, érveit és céljait tekintve a memorandumot kifejezetten jellemzi a sokszor szélsőséges nacionalista szemlélet. Az emlékiratban található alábbi kitételek mind ezt igazolják. "Soknyelvű birodalomban annak a fajnak a felőbbsége, élete biztosított, amelynek szellemi túlsúlya van a többiek fölött, és ha oly szívós is tud lenni, hogy a tör-

ténelmi tradíciókból folyó előnyök mellett a művelődés is az ő karakterét ölti fel. Legfontosabb feladata a magyarnak, hogy egyediségével betöltse a hazai tért, hogy nemzetivé tegye a műveltséget, s kiterjessze a nyelvhatárt a földrajzi határokig." "Mindenekelőtt a nemzeti elemnek adassék mód és alkalom, hogy fiait a kultúra előharcosaivá képezze. Tiltakozás ez egyszersmind az ellen, hogy az országalapító elem rovására a nem magyar ajkú lakosságnak adjon az állam kedvezményt, mert így az a nemzeti elem nyakára neveltetik." "Szeged az Alföld nevében emel szót, s ezt teheti is, mert az Alföld és Szeged történelmi, nemzeti, faji, kereskedelmi szempontokból egymás nélkül el sem képzelhető. Viszont az Alföldnek döntő szerepe van a magyarságra. Küzdelmeink a létért, szabadságért arról tesznek tanúságot, hogy a magyarság támasztékát a nagy Alföldben bírja. Az Alföld faji terület, s így faji központnak is kell lennie."

Az emlékiratot a képviselőházban is tárgyalták. Előzőleg foglalkoztak a kérdéssel a képviselőház közoktatási bizottságában, majd az összehívott szakértői ankéten. A bizottság előadója Berzeviczy Albert volt. A bizottságban az egyetem kérdésében a vélemények eléggé megoszlottak. Arra a kérdésre, szükséges-e egy harmadik egyetem felállítása, 23 bizottsági tagból 14-en válaszoltak igennel, idő előttinek találták 9-en.

A képviselőházi ülésen egyébként felszólalt Herman Ottó híres természettudósunk is, akit Szegeden 1879-ben választottak meg országgyűlési képviselőnek, és aki Szegedet az országgyűlésen 1879-től 1887-ig három ülészezakon képvisel-

te. Herman Ottó pesszimiztikus hangú felszólalásában többek között utal arra, hogy ime a legmagyarabb város folyamodik a magyar képviselőházhoz, a magyar alkotmányos kormányhoz, hogy vegye észre ennek a vidéknek kulturális érdekeit is. "Magában véve az, hogy már egy kiváló gonddal készített emlékirat elő van terjesztve, hogy a ház minden tagjának alkalma volt abba pillantani, hogy ime most a város teljes készségét jelenti ki minden anyagi áldozatra, melyeket a jelen körülmények között is szívesen meghoz, hogy tehát a város maga peticionál a házhoz: elég ok arra, hogy kérjem, adassék ki e kérvény a vallás- és közoktatási miniszternek oly utasítással, hogy a jelentést minél hamarabb igyekezzék bármi módon a közönség tudomására hozni."²³ A képviselőház a közoktatási bizottság már említett előterjesztését egyszerűen tudomásul vette. Az 1884--87-i országgyűlés a kérdést fel sem elevenitette. Hivatkozás történt a bekövetkezett pénzügyi nehézségekre, amelyek egyelőre minden tervet háttérbe szorítottak.

Említést kell még tenni Trefort "Felsőfolyamodványáról", amely egyenesen Pozsony érdekében készült. /1880. április 6./ "Három kérdést vet fel benne: 1. A harmadik egyetem felállítására szükséges-e? 2. Hol volna ez a legalkalmasabban elhelyezhető? 3. Országos pénzügyi állapotaink jelen helyzetében lehetséges-e?

Az első kérdés válaszában kimondja, hogy két egyetem az országnak nem elégséges ... A második pontban kifejti, hogy a célszerű elhelyezés fog csak ezeken az állapotokon segíteni. Szóba jöhetnek Pécs, Nagyszombat, Kassa, Szeged és Debrecen, de Pozsonyban van meg a létesítésnek legtöbb

előfeltétele. Szeged mozgalmáról emlékezik a legbővebben, s elismeri, hogy Szegedre nagy hivatás vár, de az egyetemmel a célt csak akkor érné el, ha alsó és középső oktatása már a vi-rágzás legmagasabb fokán állana. Ugy azonban nem, hogy az e-gyetem céljaira elvegyenek egy épületet rendeltetésétől, a-mely az egyetem céljainak nem is felel meg. Nincsenek meg a városban az egyetem létezésének előfeltételei, s évtizede-ken keresztül másra, mint a rekonstrukcióra gondolni sem le-het. Ezek után rendkívül kimerítően sorolja fel az előfelté-teleket, amelyek szerinte Pozsonyban mind fellelhetők. A har-madik pontra vonatkozólag, a felállítás költségeinek fedezé-sét illetőleg, jól megkonstruált tervet terjeszt elő.²⁴

A már említett 1880. november 18-i küldöttségjá-rásról Pálfy polgármester tett jelentést a közgyűlésnek. Az uralkodó a hozzá intézett szavakra kiemelte, hogy Szeged vá-rosa az újjáépítés gondjai mellett is mennyire szívén viseli a tudományok előmozdítását. Tárgyilagossággal és megfontolás-sal fogja mérlegelni a kérelmet, és támogatni fogja a javas-latot, amely Szeged érdekeinek legjobban megfelel.

A nyolcvanas években a harmadik egyetemért megin-dult küzdelemben az ország pénzügyi nehézségei ellenére sem volt stagnálás vagy hanyatlás, legfeljebb erősen rányomta bé-lyegét a mozgalomra két érdekelt városnak, Szegednek és Po-zsonynak egyre szélesedő, sokszor komoly vitákat kiváltó ve-télkedése, amely egyáltalán nem siettette a kérdés megoldá-sát. Bérzeviczy sem találta kedvező jelenségnek a városok versengését. Szerinte Pozsony védői Szegedet parasztváros-ként, Szeged védői pedig Pozsonyt pánszláv fészek gyanánt i-gyekeztek feltüntetni; ezzel a harmadik egyetem ügye egy lé-

pést sem haladt előre. "Az pedig, hogy a harmadik egyetemet sokan úgy tüntették fel, mint az árviz által elpusztított nagy város rekonstrukciójának szükségszerű betetőzését: csak azt árulta el, mily kevéssé fogták fel az illetők egy ily alkotás önálló jelentőségét nemzeti kultúránk szempontjából."²⁵

Berzeviczy koncepciója szerint szükség van harmadik egyetemre. Azt fejtegeti idézett munkájában, hogy a magasabb szintű szellemi központok tekintetében Magyarország az összes művelt nemzetek sorában leghátul áll. Belgium, Hollandia, Dánia, Németország, Svájc, Olaszország, Svédország e téren előrébb vannak, Ugy vélekedett -- helyesen --, hogy felsőbb oktatásunk és szellemi életünk egészséges fejlődése szempontjából okvetlenül szükséges -- a fővárosban levő szellemi központok gyarapítása mellett -- a kolozsvárin kívül egy új gócpont létesítése vidéken is.²⁶

Noha Berzeviczy Pozsony mellett érvelt, mégis elismerte azt a hivatást, mely Szeged városára meggyőződése szerint is nemzeti kultúránk továbbfejlesztése terén vár. Ha talán nem is tudatosan, de felismerve a gyorsuló tőkés fejlődés gazdasági és társadalmi szükségleteit, Szegedet alkalmasabbnak tartotta oly főiskola székhelyéül, amely nem a hagyományos kultúrában gyökerező, történetileg kifejlett tudomány-szakok művelésével foglalkozik, hanem a modern gazdasági élet talajában felnőtt s azt a haladás vívmányaival át-meg-át-alkító technikai tudományok tanítását és-ápolását műveli. Ezért azt javasolta, hogy egy második műgyetem, esetleg gazdasági szakoktatással is kapcsolatban, Szegeden volna létesítendő. "Felállítása -- írja -- ott azzal az előnnyel

járna, hogy éppen a magyar elemet erősebben terelné a technikai pályák felé. Tehát nézetem szerint -- írja tovább -- Szegeden egy második műegyetem volna állítandó, s a harmadik egyetem Pozsonyban szervezendő.”²⁷

Ha egyes közéleti szereplők nem is éppen Szegeden kívánták a harmadik egyetemet megszervezni, az emlékirat felterjesztése és az uralkodónál történt tisztelgés után városunk kérelmét sokfelé, a sajtóban, tudományos körökben, a törvényhozók és államférfiak között rokonszenvesen, sőt lelkesedéssel fogadták. Bár a szegedi küldöttség nem kapott pozitív válaszokat, mégis több jel arra mutatott, hogy a városok és megyék egész sorának támogatásával szervezett akció sikeres lesz. Ezt bizonyítja, hogy királyi engedéllyel a kormány megkezdte a szegedi egyetem létesítésének előmunkálatait.

Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter szakembereivel együtt 1881. október 23-án Szegedre érkezett, ahol értekezleten dolgozták ki a város vezetőivel együtt a szegedi egyetem jogtudományi, bölcsészeti és orvosi fakultásának tervét. A tervezet kidolgozásához a fővárosból br. Eötvös Loránd, Korányi Frigyes, Than Károly, Fodor József és Hauszmann Alajos egyetemi tanárok nyújtottak segítséget. Than Károly és br. Eötvös Loránd a reáliskola épületével kapcsolatosan mondták el szakvéleményüket, s azt a jogi, bölcsészeti és természettudományi karok befogadására nem tartották elegendőnek, mert a tudományos cél mellett azt is el kell érni, hogy a fővárosi egyetem túlzúsúfoltsága megszűnjön. A budapesti hallgatósnak legalább egyharmadát át kellene Szegednek vennie. Új épületről is kell gondoskodni. Korányi Frigyes és Fodor

József véleménye szerint a Szeged városi közkórházban és annak telkén kellene elhelyezni a különféle orvoskari intézeteket. Nem kell fővárosi arányokban gondolkozni, de ugyanakkor módot kell adni a tudományos munkásságra is. A kórházon, fekvésénél fogva, nagy átalakítások szükségesek; a klinikák részére új épületeket kell emelni. A szakértők szerint Szeged alkalmas a harmadik egyetem elhelyezésére, de óriási anyagi áldozatok kellenek. Az építkezéseket Szeged egymaga nem tudja megvalósítani. Miután az egyetem országos intézmény, létesítése állami költségeket igényel.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1882-ben leiratban közölte a tervezetet Szegeddel, és felkérte a város vezetőségét, hogy nyilatkozzék a követelmények kivitelezhetősége tekintetében. A város 1882. évi szeptember 10-i közgyűlése határozatot hozott, és abban válaszolt a miniszteri leiratra.²⁸ Bár Szeged álláspontja értelmében az egyetem megszervezése az állam feladata, mégis kész -- szerény anyagi erejéhez mérten -- minden áldozatra. A nagy árvíz utáni újjáépítésből kifolyólag a város terhei ugyan súlyosak, ennek ellenére a felajánlások értéke ekkor 634 000 forint. A főreáliskola épületét a város átengedi, és az egyetemi intézetek részére szükséges telkeket ingyen adja.²⁹

Hiábavaló volt azonban minden áldozatvállalás, a nyolcvanas évek nagyarányú előmunkálatai sem vezettek eredményre; a tárgyalások megszakadtak azzal, hogy a város felterjesztésére választ nem kapott, feltehetően azért, mert a kormányzat úgy ítélte meg, hogy az egyetem létesítésének nincsenek meg a feltételei.

Az 1883. év tavaszán a fővárosban összehívott ankétan megjelent tudósok különböző felfogást vallanak a harmadik egyetem létesítésével kapcsolatban. Mind más és más módon szeretné felsőbb oktatásunkat fejleszteni. Többen úgy vélik, hogy a kérdésben nincs lehetetlenség, csak nehézségek vannak, amelyeknek elhárítására a társadalom, kormány és törvényhozás tervszerű és egybehangzó munkájára van szükség.

A nyolcvanas évek második felében a mozgalomra a lelassulás a jellemző, ami azonban nem jelenti azt, hogy a harmadik egyetem kérdése nem röppen fel itt-ott, egyik vagy másik városban újsághír, cikkek, javaslatok, nyilatkozatok formájában. Így pl. Schwarz Gyula publicista, akadémiai tag szót emelt a szegedi egyetem érdekében, és hangoztatta, hogy egyelőre jogi fakultást szervezzenek Szegeden. A város vezetői felfigyeltek, értekezletet is hívtak össze, amelynek előadója a már ismert Vass Pál, ekkor már városi főjegyző volt. A kérdésben azonban nem született határozat. Ugyanekkor az "Egyetértés" című függetlenségi párti lap tanügyi rovatában megjelent egy cikk Pozsony érdekében. Az írás azzal végződik, hogy "sürgősen szervezni kell egy orvosi fakultást, még pedig Pozsonyban, mert ott van az állami kórház. Vagyis ott van a gomb, melyhez meg lehet varrni a kabátot. Hát ez a gomb megvan Szegeden is, bár nem állami, hanem városi közkórháznak hívják, ami egészen egyre megy. Különbözik erről ma nem időszerű vitatkozni. A harmadik egyetem kérdése egyáltalán nincs napirenden, mert a szégyenletes fukarkodásnak jelszavai mellett semmivé törpülnek az ország kulturális és közegészségi tekintetei. Szeged leginkább óhajtja, hogy bár ott tartanánk

már a harmadik egyetem székhely-kérdésénél, és meddő elméldések helyett a magyar törvényhozó testületre volna bízva: hol akar a nemzeti kultúrának új központot teremteni, Pozsonyban-e, vagy Szegeden?"³⁰

1888-ban az elhunyt Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter utóda gr. Csáky Albin lett. Szeged feliratban üdvözölte az új minisztert, és hangsúlyozta, hogy tőle várja és reméli függőben levő nagy kulturális kérdéseinek kedvező megoldását. Csáky azonban nem látta elérkezettnek a harmadik egyetem idejét, legalábbis addig nem, amíg a kolozsvári egyetemet teljes mértékben fel nem szerelik. Így nyilatkozott a képviselőház közoktatási bizottságának 1889. március 30-i ülésén Roszner Ervin br. is, aki kifejtette, hogy "mindaddig korai lesz egy harmadik egyetem alapításának kérdése, míg a meglevő második egyetem sincs túl a szervezés korszakán."³¹ Csáky gr. egy alkalommal, 1891 végén úgy nyilatkozott, hogy mindent fölemészt a hadügyi költségvetés. A pénzügyminiszter megtagadja a fedezetet minden nagyobb szabású kulturális alkotástól. Sok kaszárnya épült; az utóbbi két évtizedben több, mint azelőtt 80 év alatt. Amikor tehát illetékesek arról nyilatkoztak, hogy nincs fedezet, ez mindenkor a kultusztárcára vonatkozott, a hadügynek ellenben a költségvetésből bőven jutott különböző, rendszerint nagyobb összeg.³²

Az ismert állásfoglalások, pozitív és negatív megnyilatkozások közepette elérkezett a (millenniumra) történő felkészülés ideje, ami természetesen ismét felszínre hozta a harmadik egyetem gondolatát. Ekkor először egy felekezeti egyetem terve került előtérbe, Debrecen székhellyel. Ugyanak-

kor elindult a millenáris tervezések áradata, amely arra készítette a már régebben egyetemet kívánó városokat, Szegedet és Pozsonyt, hogy törekvésüket felelevenítsék. Előbb Szeged foglalkozott 1893. évi január 26-i közgyűlésén a kérdéssel, határozatot is hozott,³³ majd Pozsony intézett kérvényt a képviselőházhoz. Pozsony nem kevesebbre törekedett, mint arra, hogy a millennium méltó és maradandó megörökítéseképpen helyezték el ekkor a pozsonyi egyetem alapkövét. Január végén, közgyűlési határozat értelmében a Lázár György szegedi h. polgármester által készített emlékiratot felterjesztették a kormányhoz, valamint a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz. Az emlékirat felsorolja a városfejlődés mozzanatait, a népesedési viszonyokat, a szegedi lakosság környékbeli kirajzása ellenére bekövetkezett 12 000 fős gyarapodását, az iskolai helyzetet, majd számba veszi a Szegeden létesített hivatalok, iskolák, tudományos intézmények sorát, az árvízvédelem, az egészségügy, a közművelődés érdekében kifejtett tevékenységet. Végül az egyetem céljaira ismét megteszi felajánlásait, nevezetesen egy közművelődési palota építését, a kórházat, a szükséges telkeket és egymillió koronát.³⁴ Ujból kész tehát meghozni azokat az áldozatokat, amelyek egy várostól, mely még ki sem heverte a nagy árvizi katasztrófát, egészen rendkívüliek.

Tekintettel a millennium közeledtére, a sajtó bizik az elképzelések megvalósulásában. A függetlenségi Szegedi Napló abban reménykedett, hogy az ezredéves ünnep előkészítésének főlemelő hangulata talán kedvez e kérdésnek is, amelyhez -- véleménye szerint -- nem is kell olyan sok pénz. "Hiszen egy kis szeszélye a közös hadseregnek többet emészt

föl, mint az új egyetem, melynek fontosságát és sürgősségét nem tagadja senki, és amelynél méltóbb alkotással be nem vezethető a második ezredév a magyar nemzet történetében.”³⁵

Matlekovits Sándor "Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor" című munkájában is azon a véleményen van, hogy sok szempontból szükséges egy harmadik egyetemnek mielőbbi felállítása.

A fentebb említett emlékiratot 1893. október 24-én a város küldöttsége átadta az uralkodónak, valamint a kormány- és közéleti férfiaknak.³⁶ Ennek az okmányoknak már olyan nagy visszhangja támadt, hogy az ország 17 napilapja közül 15 Szeged igénye mellett foglalt állást. A küldöttséget fogadta br. Bánffy Dezső, a képviselőház elnöke, Wekerle Sándor miniszterelnök, gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter, Berzeviczy Albert államtitkár, br. Vay Miklós, a főrendiház elnöke, Szilágyi Dezső igazságügyminiszter, Bethlen András földművelésügyi, Lukács Béla kereskedelmi, Fejérváry Géza honvédelmi és Hieronymi Károly belügyminiszter, valamint Tisza Lajos, végül az uralkodó. A felsorolt államférfiak válaszaikban szinte egyértelműen kilátásba helyeztek bizonyos támogatást, ugyanakkor anyagi nehézségekre hivatkoztak. Szilágyi Dezső mint Pozsony képviselője -- természetesen -- nagyon tartózkodóan nyilatkozott. "Ahol csak járt a küldöttség, mindenütt kifejezésre jutott három igazság, amivel az egyetemi székhely megválasztásánál számolni kell. Az egyik a rokonszenv Szeged iránt, mely főleg saját erejéből felküzdötte magát egy lesújtó katasztrófából a megifjodásra. A másik az elismerés azért a fényes áldozatkészségért, mellyel Szeged

az egyetemi székhelyre pályázik. A harmadik elismerése annak, hogy Szegednek hatalmas kultúr- és magyarosítási hivatása van egy messze vidékre, amelyet máris betölt."³⁷

Támogatást kilátásba helyező, biztató szavak, rokonszenv-nyilvánítások közepette 1894 és 95-ben jelent meg egy nagyobb szabású tanulmány Berzeviczy Albert és két kisebb dolgozat Grósz Emil, illetve Mihalkovics Géza tollából. Berzeviczy munkájából már több alkalommal idéztünk. Így most műve kritikájának csak egy részletét ismertetjük. A "Magyar Paedagogia" c. folyóirat "Közművelődésünk és a harmadik egyetem" című munkájáról szóló kritikájában ezt írja: "Nem az egyetemnek van szüksége valaminemű szellemi atmoszférára, hanem a mi egész szellemi atmoszféránknak egyetemekre. Ott, ahol a légkör szellemben a legszegényebb, hol nemzetünk fajilag leg-tősgyökeresebb része műveltség hiányában sinylődik, igenis ott, hol mint Berzeviczy Szegedről mondja, az intelligencia a nép számához képest kicsiny, épp oda kell egyetem."³⁸ Ennek a kritikának a megállapításai bizonyos mértékig túlzások, hiszen Szegeden a kilencvenes évek közepén már nivós hirlap-irodalom, iskolahálózat fejlődött ki, kiváló írók működtek itt már előzőleg is, mint Mikszáth, Gárdonyi, Tömörkény, és hiresek voltak a város oktatási és művelődési intézményei. Itt tevékenykedett a Dugonics Társaság, melynek nevezetesek voltak az emlékülései és irodalompartolása. Volt a városnak történetírása is. Könyvtárunk /Somogyi/ pl. ekkor az ország legnagyobb gyűjteményei közé tartozik. Ezek a körülmények indokolták inkább az egyetem létesítését, nem pedig a szellemi szegénység.

Grósz Emil egyetemi tanár a Budapesti Szemle 1895-i évfolyamában Berzeviczy Albert munkáját ismerteti, elemzi. Berzeviczy célja az, hogy a közvéleményt a harmadik egyetem eszméjének megnyerje. Grósz a kérdést öt fejezetben tárgyalja, s figyelme kiterjed a történelmi előzményekre, valamint a múlt század végi helyzet alapos megvilágítására. Az első fejezetben röviden ismerteti azt az álláspontot, melyet Trefort és gr. Csáky miniszterek a harmadik egyetem ügyében elfoglaltak. A második fejezetben a kérdés addigi fejlődését vázolja. A harmadik fejezetben a fölállítandó egyetem szükségességét és időszerűségét igyekszik bizonyítani. A negyedikben a felekezeti egyetem kérdésével foglalkozik, s e terv ellen foglal állást. Végül az ötödikben a megvalósítás módozatairól szól. Az elemzés során Grósz professzor megállapítja, hogy Berzeviczy munkája sok olyan adatot tartalmaz, amelynek ismerete már magában véve is nyereség. Grósz több nézettel, amelyeknek helyességéről meggyőződött, egyetért. Viszont határozottan ellenzi új egyetem létesítését mindaddig, amíg a már meglévő egyetemek nincsenek teljesen felszerelve. Ami a költségeket illeti, a professzor úgy látja, hogy bármennyire is nem túl magas összeget fordítana Berzeviczy az új egyetem felépítésére, az államháztartás még ezt sem tudná biztosítani, mert a meglévő egyetemeket is szerényen dotálja. Az oktató- és kutatómunkát ellátó tanárok jövedelme is elég csekély, ami feltétlenül azt jelenti, hogy a harmadik egyetem tanári karát sem tudná az állam a létminimumot jelentő fizetéssel ellátni.³⁹

Mihalkovics Géza anatómus, egyetemi tanár, akadé-

miai r. tag irásában, a harmadik egyetem felállítását tekintve, a mikor és hol kérdéseit fejtegeti. Szerinte a meglevő egyetemek teljes felszerelése és minden szempontból való ellátása után lehet az új egyetemet megszervezni, és esetleg a fővárosban. "Sínylődő egyetemre szükség nincsen, az a közművelődésre hasznot nem hajt, elégedetlenséget teremt, és fölösleges terheket ró az adófizetőkre. Új egyetem felállítása előtt indokolt a meglevő két egyetem orvosi és természettudományi intézeteinek oly viszonyok közé helyezése, hogy azok miatt a millenniumon ne szégyenkezzünk. Nem volna-e helyes az új egyetemet Budapestre telepíteni, ami különféle okból több sikert ígér, mint bármely vidéki város."⁴⁰ Ezzel kapcsolatban említésre méltó, hogy Mihalkovics Géza azon véleményével, hogy az új egyetemet a fővárosba kell telepíteni, nem állt egyedül. 1895-ben az országgyűlésen Herman Ottónak ama fejtegetésére, hogy a harmadik egyetem legalkalmasabb helye Szeged lenne, Fenyvessy Ferenc előadó így reflektál: "Ha már csakugyan fognak fölállítani harmadik egyetemet, nehogy összevesszenek a vidéki városok, állítsák azt föl Budapesten."⁴¹ Akik a fővárosban akarnak új egyetemet szervezni, kétségtelenül kevesen vannak. Jóval nagyobb azoknak a száma, akik vidéken kívánnak új egyetemet, illetve egyetemeket állítani, csak a hely kérdésében térnek el a vélemények. A vidéket pártolók egyszersmind a decentralizáció hívei. Ezek nyíltan ki is mondják: annyira megy a főváros javára a centralizáció, hogy a vidéknek igen sokszor életérdekei is háttérbe szorulnak. Magyarország máris a társadalmi és művelődési centralizáció oly fokát érte el -- írja Lánczy Gyula "A harmadik

egyetem és felsőoktatásunk reformja" című munkájában --, amelyet bátran nevezhetünk egészségtelennek, mely aggasztóvá kezd válni. Budapest az ipar, kereskedelem és közlekedés mellett a tudományok, művészetek, a sajtó és a szellemi élet privilegizált központja. A budapesti egyetem tele van párhuzamos tanzókkal, a kolozsvárin a legszükségesebbek sincsenek meg. "Nemcsak a tanulók helyzetén kell könnyíteni a decentralizációval, hanem a tanároknak is, akiket elvon a tudományos munkásságtól a tömegtanítás terhe, a vizsgálatok testi-lelki erőt apasztó súlya. Az egyetemi oktatás decentralizálásával kell kultúrközpontokat teremteni az országban."⁴²

Egészen természetes, hogy a harmadik egyetemen általában az oktatásügygel országgyűléseken is foglalkoznak, főként amikor az illetékes szakminisztérium költségvetését tárgyalják. Így az 1892--95-i országgyűlésen a tárgyban több képviselő kifejtette álláspontját. Ezekre válaszolt Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter az alábbiakban: "Egy harmadik egyetem hasznos és szükséges. Egyetértek Berzeviczy indokaival, amelyeket a harmadik egyetem felállítása érdekében felhozott. Mégis nálam elsősorban a pénzügyi szempont a döntő. Sürgős a kolozsvári egyetem fejlesztése, valamint a budapesti egyetemen az orvosi fakultás bővítése és épületek emelése."⁴³

Az említett 1892--95-i országgyűlésen ismét felszólalt Herman Ottó, aki többek között a következőket mondotta: "Az alföldi egyetem hivatva van arra, hogy megadja a magyar kultúrának azt az igazi magyaros zománcot, amelyet ez a kultúra nem nélkülözhet. Ezt a zománcot nem adja meg a ma-

gyar kultúrának sem Pozsony, sem maga Budapest, a fő- és szék-város. Ezt a zománcot, ha mi csakugyan intenzív, hatásos szel-
lemben, magyar kultúrát akarunk teremteni, mi nem nélkülözhet-
jük. Az egyetem tehát már ennél fogva is, eltekintve minden
geográfiai indoklástól, inkább Szegedre, mint máshová való.
/Helyeslés a szélső baloldalon./ És ha arról van szó, hogy
egy második műegyetemre is van szükség, s hogy azt hová kell
elhelyezni: hát tiszta dolog, hogy az nem való búzatermő vi-
dékekre /helyeslés a szélső baloldalon/, hol az egész társa-
dalom és az egész törekvés mindig inkább a gazdaság felé fog
hajlani és ennek során egészen másnemű polgári pályák kifej-
lesztésére. Ezzel szemben a másik műegyetem nagyon természe-
tes helye a felföld, hol már az összes viszonyoknál és ere-
dettől fogva is oly intézmények, oly iparágak és oly társa-
dalmi viszonyok fejlődtek ki, melyek inkább kedveznek egy mű-
egyetem felállításának és a műegyetem üdvös kihatásának is."⁴⁴

A múlt század utolsó évében egy kevésbé jelentős
mozgalom indult jogakadémia szervezése céljából. Később ez
olyképpen módosult, hogy mégis egyetemet akartak, éspedig fo-
kozatos kiépítéssel, vagyis először jogi fakultást kívántak
megszervezni. Az ügyben László Gyula h. polgármester 1899.
október 2-án beadvánnyal fordult a városi tanácshoz. Ebben
részletezi az addigi eredménytelen küzdelmet, s azt állítja,
hogy a dolgok jelenlegi állása mellett az egyetem kérése is-
mét céltalan lenne, de úgy értesült, hogy a kormány a joga-
kadémiák szaporításának a tervével foglalkozik, s ezért fel-
kéri a tanácsot, hogy amennyiben a kérdést időszerűnek talál-
ja, annak megvizsgálására küldjön ki bizottságot. Az 1899.

évi október 28-i közgyűlés⁴⁵ rövid tárgyalás után kijelölt egy bizottságot, amely állást foglalt jogakadémia szervezése mellett, és memorandum készítését határozta el.⁴⁶ Az elkészült újabb memorandum többek között kiemeli Szeged kulturális fontosságát, vidékére kiható vonzóerejét. Kimutatja, hogy Szegeden a múlt század végén két főgimnázium, egy főreáliskola, egy felsőbb kereskedelmi iskola, két felsőbb leányiskola, két polgári fiúiskola, egy polgári leányiskola, egy tanítóképezde, egy fém- és faipari szakiskola és összesen 83 osztályú belterületi községi és 11 osztályú felekezeti népiskola áll fenn. Az egyes iskolák osztálylétszáma igen magas. Az egész országban egyetlen városnak sincs ennyi tanintézete /a fővárost kivéve/. Ennélfogva Szegedet oly kulturális központnak kell tekinteni, amely méltán igényelheti, hogy oktatásügyi intézményei betetőzve legyenek a tudományos képzést nyújtó legmagasabb intézettel. Délmagyarország ifjúsága a budapesti egyetem hallgatóságának létszámát évenként négyszázzal növeli; négy év alatt tehát ezerkétszázzal, ami egy-egyetemnépességét tekintve egymagában is elegendő.

A budapesti egyetem hallgatóságának a létszáma -- olvassuk a memorandumban -- olyan magas, akkora a túlnépese-
dés, hogy az oktatás és képzés sikere kockázatos. Ezen úgy lehetne segíteni, ha Szegeden is lenne egyetem. A kolozsvári egyetem -- a tapasztalatok szerint -- a fővárosi egyetem túlnépességét nem csökkentette. Az említett két egyetem népessége ugyanis a következő arányban szaporodott:

	<u>Budapest</u>	<u>Kolozsvár</u>
1870-ben	1316	148
1880-ban	1560	222
1890-ben	1786	268
1899-ben	3848	771

A külföldi egyetemeket látogató ifjúság száma igen nagy. 1899-ben a bécsi, a grazi, az innsbrucki, a 2 prágai és a csernovitzi tudományegyetemen 1257 magyar honos volt /83 teológus, 242 jogász, 800 orvos, 114 bölcsész, 18 gyógyszerész/. Magán a bécsi egyetemen 168 jogász és 668 orvos iratkozott be. A német birodalom 15 egyetemén a magyar honos hallgatók száma a különféle fakultásokon összesen 108 volt. Abból a tényből, hogy ennyi magyar honpolgár járt külföldi egyetemekre, semmiféle baj, hátrány nem származott, sőt tanulmányi szempontból ez inkább előnyös volt, mert jó felkészültséget szereztek.

A memorandum szerint a budapesti egyetem túlnépességének megszüntetésére egyedüli mód a harmadik egyetem megszervezése, melynek helye, a felsorakoztatott indokok alapján, nem lehet más, mint Szeged. Ez a város az Alföld népére rendkívüli vonzerővel bír, s ebből következik, hogy tanintézetei túl népesek. A szülők nem a hozzájuk közelebb eső intézetekbe, hanem Szegedre küldik gyermekeiket.

A miniszter -- taglalja tovább a memorandum -- ismeri Szeged történelmi hivatását, s tudja, hogy ez a százezer hazafias érzésű magyar mily erős védbástyája a hazának és az államfenntartó elemnek. "Jól ismeri a délvidék sajátos viszonyait, az ország határszélein lappangó expanzív erőket,

melyeknek a hazaszeretetben s a magyar szent korona hatalmának minél teljesebb érvényesülésében kell feloldódnia. Ezt elérni és sikerrel munkálni csak úgy lehet, ha Szeged mint kulturális központ még erősebbé tétetik, ha történelmi és nemzeti hivatásának betöltésére elnyeri azon legmagasabb intézményt, hol egy nagyobb vidék, egy egész országrész ifjúságának szakszerű képzése befejezést nyerhet. Létünk és jövőnk függ ettől, hogy fajunk szellemi túlsúlyban legyen, s ezt mindenáron elérni és biztosítani kell, még az anyagi erők túlfeszítésével is. Fentiekben ismét megnyilatkozik a túlzó nacionalizmus, mely az úgynevezett magyar faj felsőbbrendűségét és szellemi fölényét, a nemzetiségek beolvasztására irányuló törekvését hirdeti.

Halaszthatatlan szükségesnek itélik a memorandum szerkesztői a harmadik egyetem felállítását még azért is, mert a budapesti tudományegyetemen a jogi karnál 15, az orvosinál 49, a bölcsészetinél pedig 33 a tényleg működő magántanárok száma, nem számítva azokat, kik az előadások meg nem tartása miatt a habilitációt elvesztették. A magántanárok tehát képességeiket nem érvényesíthetik, s így a tudományos téren kivánatos verseny lehetősége ki van zárva. A harmadik egyetem felállítása esetén új katedrákon a tudomány önálló művelése és eredmények feltárása válna lehetségessé.

Több, kevésbé lényeges érv felsorakoztatása után a memorandum így végződik: "Megújítjuk tehát a harmadik tudományegyetem felállítására vonatkozólag az 1882. és 1893. évben benyújtott kérelmeinket. Ajánlatunkat most is fenntartjuk, s azok beváltására készek vagyunk. Minthogy egy új

egyetem megszervezése fokozatosan, karonként történhet, és mert Szegeden a jogi kar felállítása a legkönnyebben keresztül vihető, kérjük a harmadik egyetemnek fakultásakép felállítandó jogi kar szervezésére nézve a kezdeményező intézkedéseket megtenni s e végre közbejöttünkkel a tárgyalásokat megindítani."⁴⁷

Az 1900. évi február 14-i közgyűlés⁴⁸ az elkészült memorandumot egy-két módosítással elfogadta. A javasolt változtatás főként arra vonatkozott, s ezt több felszólaló kiemelte, hogy még erőteljesebben szükséges hangsúlyozni Szeged központi fekvését, az ebből adódó lehetőségeket, érzékelhető gazdasági és kulturális fejlődését, társadalmi változását, növekvő igényeit és jelentős áldozatvállalását. Kétségtelen, hogy a századfordulóra a közgyűléseken megjelentek közül egyre többen vették észre a város megváltozott gazdasági viszonyait és jövő perspektíváit.

Határozat született továbbá a közgyűlésen arról, hogy a feliratot egy küldöttség a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé vigye. Wlassics miniszter a küldöttséget fogadta, majd az előadottakra válaszában kijelentette -- amint ezt már más alkalommal a képviselőházban is megtette --, hogy föltétlenül több egyetemre van szükség, a kérdés azonban most nem aktuális, mert a műegyetemi építkezések jelenleg vannak folyamatban, s ugyanez történik Kolozsváron is a klinikákon.⁴⁹ Anyagiak miatt tehát a kérdés nem megoldható. Egyébként nem kötötte le magát egyik városnak sem, Szeged kulturális jelentőségét ugyanakkor elismeri és méltányolja. A küldöttség eredménytelenül távozott; tettek helyett üres szavak hangzot-

tak el, amelyek a negativum fő okaként ismét csak a szükséges fedezet hiányára utaltak.

Mint kisebb próbálkozást meg lehet említeni, hogy ugyancsak 1900-ban egy alkalommal néhány joghallgató indítványt küldött a szegedi közgyűléshez egy jogakadémiának házi költségen való felállítása érdekében. A javaslat nem volt újkeletű. Már Perjéssy László törvényhatósági tag, több részvénytársaság igazgatósági tagja, kereskedelmi és iparkamarai titkár, a helyi nagyburzsoázia egyik jellegzetes képviselője is nyújtott be hasonló indítványt.⁵⁰ Ezek a javaslattevők általában úgy gondolták, hogy legalább ennyi valósuljon meg, a többi majd magától jön, és kiépülhet az akadémiából az egyetem. Egyre világosabban domborodik ki a tőkés fejlődés eredményei, szükségletei és az egyetem követelése közötti összefüggés.

Századunk első éveinek egyik idevágó eseménye, hogy 1902-ben megjelent egy tanulmány az egyetemek számbeli növelésének szükségességéről. A szerző szerint "a kassaiak egy 319 lapra terjedő kötetben bizonyítják annak szükségességét és lehetőségét, hogy Kassa minél előbb kapjon egyetemet. Az egész mozgalmat az teszi többek előtt rokonszenvenné, hogy vezetői nem a »harmadik egyetem«-et emlegetik, és nem Pozsony vagy Szeged vetélytársainak lépnek föl, hanem hogy -- úgy látszik -- valamennyien meg vannak győződve egy nagy országos akció szükségességéről az egyetemi oktatás decentralizációjá, illetőleg vidéki egyetemeink szaporítása érdekében, és csak annyit mondanak, hogy e szaporítást kezdjék meg Kassán, mivel itt aránylag igen csekély pénzáldozatokba, és ami fontosabb,

csekély szervezeti munkába kerülne az egyetem felállítása."⁵¹ Egyébként az egyetemi oktatás decentralizációja a dualizmus-kori városfejlődés /a kapitalizmus kiszélesedésével összefüggő/ egyik tünete.

Mielőtt az egyetemi törekvések kérdésében az időrend és a fejlődés figyelembe vételével tovább haladnánk, röviden át kell tekinteni azt a történeti korszakot, amelyben a harmadik egyetem mozgalma lejátszódik. Mi is történt akkor a felsőoktatással?

A 19. század végétől -- írják Antall József és Ladányi Andor⁵² -- az imperializmus kialakulása, az osztály- és nemzeti ellentétek kiéleződése, a dualizmus rendszerének válsága, a politikai reakció erősödése megmutatkozott a felsőoktatás jelentős előrehaladásában, de különösen a felsőoktatás, az ország gazdasági--társadalmi--politikai viszonyai-val összefüggő, ellentmondásainak elmélyülésében, az elmúlt negyedszázadban is meglevő fogyatékoságainak súlyosbodásában.

Ebben a periódusban a hallgatólétszám a század végétől jelentősen emelkedett, úgyszintén a tanárok, az oktatók száma is. Ekkor több új objektum is épült. Az oktatólétszám emelkedése és a tárgyi feltételek biztosítása azonban nem volt arányban a hallgatólétszám növekedésével. A budapesti jogi és orvosi karon a hallgatók fele, egyharmada fért el csak a tantermekben, jóllehet Budapestet célszerűen és tudatosan a felsőoktatás központjaként igyekeztek fejleszteni.⁵³ Berend--Ránki: "A magyar gazdaság száz éve" című munkájában is érdekes megállapításokat találunk: "Az egyetemi hallgatók száma a századfordulóig 10 ezer fölé, 1910--11-re pedig 14 ezer

főre emelkedett. Bár egyes szakokon kiváló színvonalú képzés folyt, az egyetemi oktatás egész struktúrája rendkívül elmaradott volt. A világháború előtt a magyar egyetemi hallgatók 15 %-a teológus, 43 %-a pedig jogász volt. A mérnökhallgatók aránya a 12 %-ot sem érte el." Pedig nagyon is szükség lett volna a reáltudományokban jártas szakemberekre helyileg és országosan egyaránt.

A dualizmus korának felsőoktatási problémáival először Ladányi Andor foglalkozott részletesen. „A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora máoadik felében” című munkájában többek között azt írja, hogy "a tantervek elégtelenségénél is súlyosabb problémát jelentett az, hogy a laboratóriumok, a műszerállomány, a könyvtárak fejlesztése és általában az egyetem anyagi ellátottsága nem tartott lépést a hallgatólétszám növekedésével. A fokozódó túlzsúfoltság az első világháború előtti évtized felsőoktatásának egyik fő, az oktatás színvonalára, intenzitására súlyosan kiható ellentmondásává vált. A gazdasági fejlődés, az ország előrehaladásának érdekei nyilvánvalóan a felsőoktatás struktúrájának gyökeres megváltoztatását, a természettudományi, műszaki, agrártudományi és közgazdasági felsőoktatás kereteinek bővítését /illetve részben megteremtését/ tették volna szükségessé; ez volt az érdekelt szakkörök több évtizedes törekvése is."⁵⁴

Hivatkoznak egyébként a fővárosi egyetemek zsúfolt hallgatói létszámára az 1903-ban, majd 1904-ben és a későbbi években készült szegedi beadványok is.

1903-ban Pillich Kálmán szegedi törvényhatósági bizottsági tag terjesztett be egy javaslatot a tanácshoz joga-

kadémia felállítása iránt. Több, már ismert indok mellett hivatkozott a túl népes pesti egyetemekre, a vidéki városok nagymérvű versengésére, és azt javasolta, hogy Szeged idejében lépjen akcióba, mert más városok könnyen megelőzhetik. A beadványt az 1903. évi március 24-i közgyűlés⁵⁵ tárgyalta, majd az ügyet levette a napirendről.

1904-ben a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület /a továbbiakban DMKE/ kebelében indult el egy kisebb jelentőségű mozgalom egyetemnek Szegeden történő megszervezése érdekében. A DMKE július 8-i értekezlete megbizta a már említett Perjéssy Lászlót egy memorandum elkészítésével. Perjéssy ezt vállalta, a feliratot elkészítette, és 1905 januárjában bemutatta a DMKE illetékeseinek mint megbízóinak. Munkájában -- többek között -- elmondja, hogy a magyarosodás terjesztésére legalkalmasabbak a városok, és így a magyar nemzeti állameszme megszilárdulásán dolgozik az, aki a városok felvirágzásán munkálkodik. A délvidéki városokban van annyi iskola, hogy az azokból kikerülő ifjúsággal egy egyetemet be lehet népesíteni. Az indoklás tovább megegyezik a többi memorandum érveivel.⁵⁶ Egy évvel később a DMKE küldöttséget vezetett a kormány elé.

Ugyancsak 1904-ben az egyetemek kérdésében megszólalt a budapesti egyetem rektora, Láng Lajos, aki egyik beszédében megemlékezett a Trefort miniszter által a 80-as években tartott ankétról, majd azt fejtegette, hogy a főiskolai reform s kulturális fejlődésünk az egyetemek szaporításával nyerhet csak megoldást. Mint faj, beékelve idegen nemzetségek tömegébe, csak úgy tudunk egységes nagy magyar nemzetet teremteni, ha kultúránkkal áthatjuk a többi népfajokat, és an-

nak olvasztó erejével magunkba fel tudjuk venni mindazon különböző elemeket, amelyek Szt. István koronájának nagy birodalmát alkotják. Ha élni akarunk a négy folyam partjain, akkor itt uralkodnunk kell, ezt pedig csak szellemi fölényvel érhetjük el. Kultúrfölény, magasabbrendűség hangsúlyozása sovinszta szemlélet a javából! Láng rektor szózata ismét bizonyosága annak, hogy az eluralkodó nacionalizmus áthatotta a közélet minden zegét-zugát, és fennen hirdette a "magyar faj" vezető szerepét ebben a földrajzi térségben. Láng rektor megállapítása szerint a magyar állam nem olyan szegény, hogy ilyen fontos kultúrális szükséglettel szemben fizetésképtelennek jelenthetné ki magát. Majd szemrehányást tesz szám szerint : öt városnak, hogy akkor, amikor Trefort ifjú hévvel mindent megtett, hogy az ország egyik szellemi végvára megerősítést nyerjen, törekvését elgáncsolják. Jönnie kell most már a harmadik egyetemnek, amely új bizonyosága lesz annak, hogy a nyugati kultúrához tartozunk.⁵⁷

A DMKE akciójával kapcsolatban még említésre méltó, hogy a Rónay Jenő által vezetett küldöttséget a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1906. május 8-án fogadta. Rónay a miniszter előtt -- egyebek között -- hangsúlyozta, hogy a kellő magyarosodásnak eddig hiányoztak a feltételei; történetesen nincs a Délvidéknek egyeteme, amely ezt a feladatot teljesíthetné. Kéri tehát a minisztert, hogy a harmadik egyetemet mielőbb szervezze meg, mégpedig Szegeden. Apponyi Albert gróf válaszában kijelentette a küldöttségnek,⁵⁸ hogy egyáltalán nincs módjában közelebbi vagy távolabbi ígéretet tenni, bár meggyőződése, hogy tudományegyetemre, sőt műegyetemre is szükség van. A küldöttség tagjai tudomásul vették a miniszter

szavait. Végeredményben a DMKE mozgalma sem érte el célját, arra azonban jó volt, hogy bizonyos lökést adjon más városok egyetemi törekvésének. Így ismételten Kassa mozgolódott egyetemért, és jogakadémiára aspirált Temesvár. Pozsony sem maradt tétlen. Szegeden is felszinen maradt a kérdés, bár a helyi sajtó elég gyakran elégedetlenkedett az eredménytelenséggel. Még Szeged tanügyi szempontból kialakult túlsúlyáról is irnak olyképen, hogy a tanügyi viszonyokat összehasonlítják más városok iskoláinak és tanulóinak számával. A Szegedi Napló közli az alábbi táblázatot:

	népisk.	szakisk.	gimn.	reálisk.	tanulók száma
Szegeden	68	6	2	1	21087
Pozsonyban	31	5	2	-	12847
Szabadkán	36	2	1	-	10431
Debrecenben	29	4	2	1	12816
Kolozsvárott	29	7	3	1	9473
Pécsett	18	6	1	1	9079
Kassán	9	7	1	1	7491
Temesvárott	24	3	2	1	9895

Diákkongresszus is foglalkozott a harmadik egyetem kérdésével. Éspedig a selmecbányai, amelyen a "Szegedi Kör" is képviselve volt⁵⁹ Rózsa Lajos, valamint Hubacsek Béla személyében. Nevezettek mindent elkövettek, hogy Szegednek nyerjék meg a kongresszusi delegáltak hangulatát. A Budapesten működő Szegedi Kör több alkalommal folyamodott Szeged város tanácsához segélyért, helyiségért.⁶⁰ A kongresszusi felszólalásokból kitűnt, hogy a különböző városok küldöttei megfelelő érvekkel védték a maguk igazát. Általános volt a véle-

mény, hogy a kérdéssel foglalkozni egyáltalán nem felesleges, csak a hol kérdése nyitott. Szeged mellett szólt természetesen Rózsa Lajos, de még a pesti egyetemi kör szónoka, Magasházy László is. A kongresszus az egyetem kérdésében az alábbiakat határozta: "Város mellett a kongresszus állást nem foglal. De az egész Délvidék s különösen Szeged érdekére való tekintettel, Szegeden egy jogi fakultás /nem jogakadémia/ felállítását szükségesnek tartja, s e tárgyban feliratot intéz a miniszterhez.⁶¹ A felirat megszerkesztésével a selmecbányai diák-kongresszus elnökségét bizták meg.

A Szegedi Dugonics-Társaság is csatlakozott 1906-ban azok táborához, kik mielőbb létesíteni szeretnék Szegeden a harmadik egyetemet, s elhatározta, hogy kétezer korona költséggel egy jól megszerkesztett könyvet irat. Lehet, hogy -- írja a Szegedi Napló -- valamit érni fog az elméleti hadakozás, és talán fel is fognak figyelni rá, de egyedül maga a könyv aligha vezet majd sikerre. Szeged polgármestere, Lázár György dr. nemrégén Kolozsvárt tartózkodott, és felvette a kapcsolatot a kolozsvári egyetem több kiváló tanárával, akik megígérték, hogy a szegedi egyetemről szóló könyvbe írni fognak.⁶² A könyv elkészültéről nincs tudomásunk.

A harmadik egyetem mozgalmának történetében előfordul, hogy néha két esztendeig sem történt említésre méltó esemény, máskor meg úgy adódott, hogy ugyanabban az évben két akció is elindult. Így pl. 1906-ban a DMKE ismert mozgalma mellett az év végén Pillich Kálmán és Dobay Gyula törvényhatósági bizottsági tagok álltak elő az egyetem kérdésében javaslatokkal, és felhívták -- eredmény elérése céljából -- a tanács

figyelmét arra, hogy hozzon a város megfelelő anyagi áldozatokat, nehogy a nagy versenyben lemaradjon. Az 1906. évi december 19-i közgyűlésen hatmillió korona felajánlását javasolták.⁶³ Még Lázár polgármester is, hogy ellensúlyozza a kassaiak heves akcióját, figyelmeztette a városi tanácsot, hogy a már gyűjtött adatok alapján dolgozzon ki egy új memorandumot, és azt terjessze a kormány, valamint az országgyűlés elé.

Az anyaggyűjtés befejezése után a memorandumhoz szükséges adatokat Gaál Endre kultúratanácsnok dolgozta fel,⁶⁴ s ugyancsak ő szerkesztette meg az emlékiratot, amely az eddigieknél ugyan több adatot tartalmazott, de azért végeredményben amazok nyomán készült. Bevezetőjében megállapította Gaál Endre: ma is olyan a helyzet, mint 1827, 1868, 1879, 1883, 1893 és 1900-ban volt. Budapesttől felfelé a magasabb tanintézetek egész sora következik egymás után, így Pozsony, Sopron, Pápa, Sárospatak, Eger, Kassa, Eperjes, Debrecen, Nagyvárad, Máramarossziget, Kolozsvár, Nagyszeben városokban, addig az Alföldön Pécs és Kecskemét kivételével Arad, Bács-Bodrog, Csanád, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Krassó-Szörény, Temes, Torontál vármegyékben mintegy 1200 négyszög-mérföld területen egyetlen nagyobb tanintézet sincs, s így a nemzet fenntartó elemét képező fajmagyarság el van zárva a magasabb műveltség eszközeitől. A magyarság kultúrigényeinek kielégítése nem az Alföldnek, nem a Délvidéknek érdeke, hanem közérdek, a nemzeti állam kiépítésének elhalaszthatatlan alapfeltétele. Más város az egyetem helyéül alig jöhet szóba ezen a területen, mint Szeged,⁶⁵ az ország második városa. Fekvésénél fogva természetes központja a Délvidéknek, amely

ország rész ötmillió lelket számlál. Szeged a legtávolabbi résszel is vízi úton két irányba futó nemzetközi s nyolc irányba haladó helyi vasúton, valamint gondozott műutakon élénk összeköttetésben áll. Fejlődése biztosítva van, mert annak alapjait a rekonstrukció alkalmával lerakták: a várostöltések biztonságot nyújtanak. A memorandum, a többihez hasonlóan, foglalkozik még városunk népesedési, közéleti, ipari, kereskedelmi és közegészségügyi viszonyaival. Ismerteti továbbá a kulturális helyzetet, kiemelve a könyvtár, a múzeum állapotát, felszereltségét, az iskolaügyet és a hivatali szervezetet. Szól arról a 64 tanulmányi ösztöndíjról is, amelynek jelentős részét már a szegedi egyetem javára tették le, s amely minden bizonnyal a jövőbeni egyetem látogatottságát fogja előmozdítani. Az emlékirat nem tör más városok rovására, de védi Szeged érdekeit. A tanügyi bizottsági ülésen Jászai Géza bizottsági tag megjegyezte: még belevenné a memorandumba, hogy eddig a 18. század magyargyengítő törekvése állta útját a szegedi egyetem létesítésének, most Szegednek meg kell kapnia az egyetemet, hogy innen erősödhessen a magyarság.⁶⁶ Nincs nyoma annak, hogy Jászai javaslatát elfogadták volna. Az emlékirat "Szeged az egyetemért" cím alatt 1907-ben jelent meg nyomtatásban. A tanács egy-egy példányt megküldött a kormánynak, közéleti férfiaknak, a polgármester pedig felhívta az egyes törvényhatóságok figyelmét arra, hogy az összeállítandó küldöttséghez csatlakozzanak.

Az emlékiratnak nagy visszhangja támadt mindenfelé. Az ország sajtója -- csekély kivétellel -- Szeged mellé állt. A legtekintélyesebb lapok, így a Budapesti Hírlap is, Szeged

igazát hangoztatják. Meggyőző, tartalmas cikkeket irnak Szeged sikere érdekében. A Magyarország c. újság pl. arról ír, hogy ránk nézve mindig a nemzeti szempont a legfőbb irányadó. Mi azt akarjuk, hogy a magyarság közművelődése legyen a legelső, mert a magyar hegemoniát csak úgy tarthatjuk fenn a nemzetiségek között, a német kultúra nyomása ellen csak úgy védekezhünk, a nemzetek között Európában csak úgy állhatunk meg, ha a magyar fajt tökéletesen kiműveljük a tudományok minden ágában. Nagyon jellemző a kor szemléletét tükröző nacionalista sajtóhang, amely beszél ugyan a német kultúra hatása elleni védekezésről, de ugyanakkor kiemeli a nemzetiségek között szükséges magyar hegemonia mindenáron való fenntartását. Ez nem egyéb, mint a koalíciós kormány nacionalista--sovinszta irányvonalának megfelelő napi politikai megközelítés. Még egy világhírű francia földrajztudós, Élysée Reclus is hallatta szavát, és Bánffy Dezsőnek címzett levelében azt írja, hogy a harmadik egyetemet Szegeden kell felállítani, mert éppen az ott élő tartalékmagyarságnak van szüksége kulturális megművelésre, a kollektív nemzeti tőke gyarapítása szempontjából. Az a színmagyar környezet Szegeden egészíti ki a legszerencsésebben a magyar tudományos oktatást. Reclus egyébként azért írt éppen Bánffy Dezsőnek, mert ő volt ekkor Szeged egyik országgyűlési képviselője.

Tekintettel arra, hogy Szeged ebben az időben meglehetősen az országos érdeklődés központjába került, újból és újból akciókat kezdett Kassa, Temesvár, Pozsony, Debrecen, sőt még Arad is. Kassa kivételével iparilag mindenik fejlettebb volt Szegednél. A legtürelmetlenebb Pozsony volt, ahonnan

sűrűn menesztettek deputációkat miniszterekhez, politikusokhoz, hogy kicsikarják tőlük a várva várt nyilatkozatot a pozsonyi egyetem szükséges volta mellett. Ugyanakkor az uralkodó kihallgatáson fogadta /1907. január 5-én/ Kelemen Béla dr. szegedi főispánt, aki előtt szóvá tette a harmadik egyetemet. Bár ennek semmi következménye és jelentősége nem volt, mégis a Szegedi Napló fellelkesült, és felnagyítva a dolgot szinte úgy irt, hogy Szeged most már nyugodtan várhatja a kedvező döntést. Napi politikai szemfényvesztés volt ez a koalíciós sajtó részéről. Híre jött annak is, hogy az egyetemre pályázó városok sajtója erőteljesebb mozgalmak megindítását követelte az illetékes városi tanácsoktól.

A képviselőházban 1907-ben Szeged képviselői, az említett Bánffy Dezső br. volt miniszterelnök és Becsey Károly dr. függetlenségi párti ügyvéd, a kultusztárca költségvetésének tárgyalása során Szeged érdekében szólaltak fel. Bánffy szerint a magyar állam nemzeti érdekei a harmadik egyetemnek Szegeden való megszervezését parancsolják. Becsey, akinek ez szűzbeszéde volt, részletes történeti visszatekintés után -- többek között -- az alábbiakat mondta: "attól tartok, hogy ez a kérdés megint nem a magyarság érdekében fog megoldást nyerni, hanem ismét idegen befolyás fog ebben a kérdésben érvényesülni. Az intézmények fölállításánál mindig Bécs keze játszott közre, és arra törekedett, hogy ne a magyar népnek emeljük a kultúráját, hanem lehetőleg olyan helyeken állítsuk fel ezeket az intézményeket, ahol a magyarság nehezen férhet azokhoz hozzá. Akár Kassán, akár Pozsonyban, akár Aradon, vagy Temesváron állítjuk fel a harmadik egyetemet, félő, hogy ismét csak a nemzetiségeknek teremtünk újabb főisko-

lát. Mert az Alföld magyarsága sem Pozsonyba, sem Temesvárra, sem Aradra, sem Kassára nem fog egyetemre menni tanulni. Olyan helyen kell egyetemet szervezni, amelyet a magyar nép fiai fel is fognak keresni. Tanulmányaik végzésére az alföldi ifjak a fővárosba mennek, vagy sehová. Ez pedig nem lehet az ország lakosságának érdeke.⁶⁷ Becsey beszéde közben többször elhangzott: igaz, úgy van, tehát helyeslés; felszólalása végén pedig Becseyt számosan üdvözölték. Beszéde még sem váltott ki olyan hatást, hogy a következő szónokok hivatkoztak volna rá. Kmety Károly felszólalása során annyit említett: a harmadik egyetemet nem tudja máshol elképzelni, mint Szegeden.⁶⁸

Két, már közölt ifjúági megmozduláshoz hasonlóan 1907 januárjában a szegedi egyetemi polgárok köre tisztújító közgyűlést tartott,⁶⁹ amelyen elhatározták, hogy köszönetet mondanak Lázár polgármesternek a szegedi egyetem érdekében kifejtett tevékenységéért, továbbá memorandumot küldenek Apponyi gróf vallás- és közoktatásügyi miniszternek abból a célból, hogy foglaljon állást a szegedi egyetem mellett. Arról nem szól a krónika, hogy felterjesztésükre legalább választ kaptak-e a minisztertől.

1907 első hónapjaiban a szegedi polgármesternek az egyes törvényhatóságokhoz, az összeállításra váró küldöttséghez való csatlakozás tárgyában intézett felhívására a szomszédos városok és vármegyék bejelentették részvételi szándékukat, megnevezték a kiküldötteket. Szeged is összeállította küldöttségét, azonban a nagy létszámú deputációnak illetemek elé való vezetésére, a politikai helyzet miatt, még egy évig nem kerülhetett sor. Közben, mint annyi alkalommal már,

kisebb-nagyobb cikkek és tanulmányok jelenték meg a harmadik egyetem kérdésében, pl. Szegeden, Kassán. Kassa városát illetően érdekes, de alig kivihető javaslattal állt elő a Budapesti Hirlapban Takács Menyhért jászói prépost, aki szerint célravezető lenne, ha a kormány nagyobb vidéki városokban egy-egy fakultást szervezne. Bár Kassa érdekeiért harcolt, ugyanakkor elismerte más városok törekvését is, tehát Kassa számára a bölcsészeti fakultást gondolta megszerezni. Természetesen az egyes városok azután -- fejtegette Takács -- a kar fejlesztésével a harmadik teljes egyetem felé megtehetnék a további lépéseket. Megítélésünk szerint ez életképtelen megoldás lett volna. Az egyedülálló karból sohasem lehetett volna teljes egyetemet kiépíteni, mint ahogyan erre -- tudomásunk szerint -- nem is történt kísérlet.

Szegeden Czimer Károly tanár, középiskolai igazgató, történetíró tanulmánya jelent meg majdnem egyidőben Takács irásával. Czimer szerint Pest megye féli felének, Bács, Békés, Bihar, Arad, Csanád, Csongrád, Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyéknek van halaszthatatlan szükségük a harmadik egyetemre. Ezen a területen hárommillió magyar lakik egyetem nélkül. "Kalocsa, Kecskemét, Halas, Félegyháza, Baja, Szabadka, Zenta, Zombor, Ujvidék, Ujverbász, Békés, Szarvas, Békéscsaba, Gyula, Belényes, Nagyvárad, Nagyszalonta, Arad, Makó, Szeged, Szentés, Hódmezővásárhely, Nagyikinda, Nagybecskerek, Pancsova, Temesvár, Versec, Lugos és Fehértemplom harminckét gimnáziuma és hat főreáliskolája mutatja, hogy a harmadik egyetemet ezen a területen kell felállítanunk. Ha a bátaszék--bajai vasúti hid kiépül, azon esetben az Alföldön állítandó

egyetem a pécsi, kaposvári és szekszárdi középiskolákból is kap hallgatókat, ami által az alföldi egyetem 43 középiskola ifjúsága előtt volna nyitva."⁷⁰ A délvidéki vármegyék is "Szeged oldalán voltak és vannak jelenleg is, úgyhogy az Alföldön a szegedi egyetemet 1867 óta valóságos nemzeti közszükségletnek tekintjük, ami elől többé kitérni nem lehet. De nem is tanácsos, mert az Alföld lakossága Mária Terézia óta megtízszereződött, olyannyira, hogy szellemi érdekeit ma már a budapesti és kolozsvári egyetem nem elégíti ki. Végeredményben a szegedi egyetem felállítását az egész ország közérdeke sürgeti, az alföldi magyarság jövője követeli, és mivel a Duna, Tisza, Körös és Maros vidékén élő törzsökös magyar nép a nemzetnek gerincoszlopa, azért elsősorban az államfenntartó alföldi magyarság szellemi tőkáját gyarapítaná. Az új tudományos intézményt az egész nemzet számára állítsuk fel, és a közkinccset az Alföld magyarságának adjuk, amelyen állami és nemzeti fennmaradásának talpköve nyugszik."⁷¹ A polgári történetíró egyoldalú szemlélete végigvonul a fejtegetésen. Igaz ugyan, hogy a problémakörben meglátta a kulturális igény kielégítésének szükségességét, de arra már nem gondolt, hogy Szegeden is mindinkább megteremtődtek az egyetem szervezésének gazdasági és társadalmi feltételei.

A megjelent cikkek, írások mellett említésre méltó, hogy igen jelentős az érdeklődés Szeged ügye iránt, ami főleg abban mutatkozott, hogy városok, vármegyék, személyek ajánlották fel támogatásukat. Így lelkesen kiálltak Szeged mellett Szabadka, Nagybecskerek, Kiskunfélegyháza, Csongrád, Zombor, Baja városok, Torontál és Csanád megyék, továbbá

Gothard Sándor szombathelyi országgyűlési képviselő, az Akadémia levelező tagja, Vámbéry Ruzstem, Cholnoky Jenő és Török Aurél egyetemi tanárok. Előfordult, hogy a megnyilatkozásokon kívül egyes közigazgatási kerületek, megyék feliratban juttatták kifejezésre álláspontjukat. Így pl. Csanád megye. Ugyanis a képviselőház 1907. július 6-i ülésén ismét szóba került a harmadik egyetem ügye. A kérvényi bizottsághoz beérkezett ügyeket referálta Becsey Károly dr., Szeged II. kerületének országgyűlési képviselője. A kérvények között volt Csanád megyéé, amely lelkes hangon úgy nyilatkozott, hogy a tervezett harmadik egyetemet a közoktatási kormány Szegeden állíttassa föl. Balfelől többen helyeseltek, amikor Becsey a kérvényben foglaltakat előadta.⁷²

Tovább követve az események menetét, az eddigiekhez hasonlóan, az 1907-es esztendő sem hozott a harmadik egyetem kérdésében változást. Annál inkább mozgalmasnak ígérkezett a következő, 1908-as év, amelynek elején, január hónap folyamán a szegedi küldöttség elindulhatott a fővárosba. Január 18-án fogadta a deputációt Apponyi Albert gr. vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd Wekerle Sándor miniszterelnök, Desseffy Aurél gr., a főrendiház és Justh Gyula, a képviselőház elnöke. A küldöttség tagjai arra kérték az államférfiakat, hogy a törvényhozás a harmadik egyetemet Szegednek adományozza. A küldöttség vezetője Lázár György dr. polgármester volt, tagjai pedig Bánffy Dezső br., Becsey Károly dr. szegedi országgyűlési képviselők, a városi tisztikar, a törvényhatósági bizottság sok tagja, továbbá 11 szomszédos törvényhatóság kiküldöttjei, akik már jóval előbb bejelentették csatlakozá-

sukat. Apponyi és Wekerle az előadottakra azt válaszolták, hogy Szegednek feltétlenül meg kell adni az egyetemet. Több egyetem felállítása szükséges. Justh támogatást ígért. Dessewffy véleménye szerint mindenik érdekelt város egy-egy fakultást kapjon. Ez a megoldási javaslat már nem ismeretlen. Dessewffy örülne, ha Szeged jogos igényét kielégítenék.

A küldöttségjárás után bizonyos mértékű bizakodó hangulat alakult ki, mert ha a közeljövőben esetleg több egyetemet szerveznek meg -- vélekedtek a küldöttség tagjai --, abból egy bizonyára Szegednek fog jutni. A szegedi újságok közül pl. a Szegedi Napló 1908. február 6-i számában is reménykeltő cikk jelent meg. A találgatásoknak azonban -- mint annyi más esetben -- semmi alapjuk nem volt, amint ezt az éppen Szegeden, a bábaképző vizsgáján tartózkodó Tóth Lajos miniszteri tanácsos kifejtette. Az újságírók ugyanis megtudták ittlétét, s azt összefüggésbe hozták a harmadik egyetem kérdésével. Ezzel kapcsolatban Tóth Lajos az alábbiakat jelentette ki: "Amit a lapok irnak a harmadik egyetemről, az mind puszta kombináció. Az egyetemről nem beszéltem senkivel, semmiféle nyilatkozatot nem tettem. Szeged csak nemrégén küldött egy kérvényt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, melyben egy bizottság kiküldését kéri, hogy a szegedi egyetem kérdését tanulmányozzák. Erre a kérvényre a minisztérium még nem is válaszolt. Lehet, hogy 1909-ben a törvényhozás dönt majd abban, melyik városban állítsák fel az új egyetemet, de a felállítás még messze van, mert ahhoz még nagy előkészület kell."⁷³

Debrecenből is utazott fel egy küldöttség a fővárosba, éspedig 1908 tavaszán. Apponyi gr. vallás- és közokta-

tisztúj miniszter az elhangzottakra részletesen válaszolva kijelentette, hogy örömmel tárgyal a debreceni egyetem kérdéseiről annyival is inkább, mert már foglalkozott velük. "Ez a nagy magyar város múltjánál és egyéb körülményeinél fogva predestinálva van arra, hogy itt állítsák föl az egyetemet, s biztosítom az urakat arról, hogy bár eddig is a legjobb kilátásai voltak Debrecen városának, legjobb akaratommal fogok közreműködni a debreceni egyetem érdekében, amelynek fölállítását annál is inkább óhajtom, mert mint az önök előadásából kitűnik, a város maga is milliókat áldoz, hogy ez a nagyszerű eszme testet öltjön."⁷⁴ Felvetődik most a kérdés, hogy lehet az, hogy az ultramontán Apponyi a kálvinista Debrecen részesei előnyben a pápista Szegeddel szemben? Ennek az a kézenfekvő magyarázata, hogy Debrecennek, köztudottan, sokkal nagyobb kulturális hagyományai voltak, mint Szegednek, kulturális hatása pedig jóval nagyobb területre terjedt ki, mint Szegedé. Ezt nagyon jól tudta Apponyi is. Debrecen kulturális múltját hangoztatta a képviselőházban Bakonyi Samu országgyűlési képviselő is. Debrecennek híres főiskolája volt -- mondotta. Apafi fejedelem a debreceni főiskolát celeberrimum collegiumnak /igen híres kollégium, D. A./ nevezte. Kiváló tanárai voltak: Szilágyi Márton, Martonfalvi György, Hatvani István, Budai Ézsaiás, ifj. Péczely József, Vecsey József, Kerekes Ferenc, Ercsei Dániel, Sárvári Pál.⁷⁵

Apponyi nyilatkozatára a Szegedi Napló szinte azonnal reagált.⁷⁶ Akármint is áll a dolog -- írja --, a Debrecenről szóló hírek szolgáljanak figyelmeztetőül Szegednek, hogy a harmadik egyetem kérdését tartsa felszinen, s mozgás-

son meg újból s mihamarabb teljes eréllyel minden megmozdithatót, hogy a pénzáldozatokban is versengő vidéki városok meg ne előzzék. Még inkább felfigyeltek szegedi újságíró körökben arra a hirre, mely szerint Tisza István gr. kijelentette, hogy a kormány támogatja a debreceni egyetemi törekvéseket, ő maga pedig saját nevében igéri, hogy Debrecen egyetemet fog kapni. Ennek a célnak elérése érdekében már az 1910-i állami költségvetésbe az eddig összegyűlt két millióhoz kiegészítő összeget fog fölvetetni. A debreceni reményeket azonban -- legalábbis egyelőre -- hamar szétoszlatta Apponyi gr. újabb nyilatkozata: meg kell fontolnunk, mi az égető, pillanatnyi, mire van kielégítést igénylő szükség. Mert azontúl pénze nincs az országnak, tehát új egyetemre, illetve egyetemekre sincsen pénzünk. Arra nézve, hogy egyetemeink számát szaporítsuk, és hogy az egyetemet igénylő városok közül mely sorrendben lesznek azok egyetemmel ellátandók, erre nézve ebben a pillanatban nem nyilatkozhatom. "Nem az az elsőrendű szempont, hogy melyik város mennyit áldoz, bár ez is tekintetbe jön, de a fő- és vezérszempont: a kulturális és a nemzeti érdek."⁷⁷

Függetlenül Apponyi idézett kijelentésétől, a szegedi városvezetés helyénvalónak találta, hogy az 1908. évi januári fővárosi küldöttségjárás után egy kisebb létszámú deputáció a "Szeged az egyetemért" című memorandum egy díszes példányát az uralkodónak is átadja. Erre 1908. október 5-én került sor. A küldöttség tagjai Lázár György dr. szegedi polgármester, Becsey Károly dr. országgyűlési képviselő, Gaál Endre dr. kultúr tanácsnok, Juhász Mihály hódmezővásárhelyi, Hegedüs Aladár bajai, Biró Károly dr. szabadkai pol-

gármesterek, Cicatricis Lajos dr., Csongrád megye alispánja, Jankó Ágoston, Torontál megye alispánja és Mikusevics Kanut dr., Bács-Bodrog megye főjegyzője voltak.⁷⁸ A király a memorandum átvétele után azt ígérte, hogy a folyamodványt tanulmányozni fogja, és gondja lesz arra, hogy a harmadik egyetemet Szeged kapja meg. Ennek a kijelentésnek Szegeden ezúttal kevésbé tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Legfeljebb a fővárosi és vidéki sajtó egy-két orgánuma /Budapesti Hírlap, Szegedi Híradó/ -- amint ez általában történni szokott -- közölt felnagyítva olyan híreket, amelyek arra utaltak, hogy Szeged biztosan megkapja a harmadik egyetemet. A Szegedi Napló 1909. augusztus 24-i száma szerint egy hiradás egyenesen azt állította, hogy ez az uralkodó kifejezett kívánsága. Egy másik ujsághirt is említ, amely szerint szinte befejezett dolog már, hogy a harmadik egyetemet Szegeden építik föl. Az orvosi karhoz pl. adva van egy állami bábaképezde, ugyancsak az állami szemkórház és az építés alatt álló négyszáz ágyas egyetemi kórház. Már az elosztást is tudni véli a jól értesült hírlapíró, mégpedig olyan formában, hogy a kormány Szegednek adja az orvosi és jogi fakultást, Kassának pedig a bölcsészeti és teológiai kart. E hiradáshoz a magunk részéről azt tesszük hozzá -- írja a Szegedi Napló⁷⁹ --, hogy valódiságában kételkedni okunk nincs. A hiradásoknak azonban, mint eddig is, semmi reális alapjuk nem volt.

A továbbiakban figyelemre méltó, hogy az egyetem igénylése valamilyen formában mindig jelentkezett. Így 1909-ben ismét egy ifjúsági mozgalom bontakozott ki, amelynek vezetői Palócz Sándor, Kern Aurél és Tóth László egyetemi hall-

gatók voltak. Egy ifjúsági küldöttség felkereste Kelemen főispánt, Lázár polgármestert és Becsey országgyűlési képviselőt, akik az előadottak után megígérték támogatásukat. 1909. szeptember 4-én gyűléseztek az ifjak, és az elnöklő Palócz Sándor előterjesztésére azt a határozatot hozták, hogy mind az érettségiző diákoktól, mind az egyetemi hallgatóktól díjat szednek az egész Délvidéken, és farsangi mulatságok rendezésével anyagi alapot teremtenek egy Szegeden megtartandó diáknagygyűlés költségeire és arra, hogy az egész nagygyűlés vonaton a fővárosba felutazhasson egy ottani nagy tüntető felvonulás céljából. Továbbá memorandumot is kívántak szerkeszteni s azt a kormány elé juttatni, kérve a harmadik egyetemnek Szegeden való felállítását.⁸⁰ Ebben az időben már működött a fővárosban a Galilei Kör, amely tömörítette a haladó ifjúságot, és a kor legnemesebb emberi eszméinek megvalósításáért harcolt. Tagságát jórészt az egyetem ifjúsága adta, és már a szervezet megalakításakor több száz főt számlált -- írja Horváth Pál „Egyetemtörténeti tanulmányok” című értékes művében. Arra vonatkozólag, hogy Palóczék törekedtek-e kapcsolatfelvételre a Galilei Körrel, nincs írásos dokumentumunk. Egyébként a közölt mozgalom további működéséről, a szegedi folytatólagos szervezkedésről, a tervek, a határozat végrehajtásáról sincs adatunk.

Az 1909-es esztendőben figyelmet érdemel még egy szegedi tanár, Striegl F. József cikke is a Szegedi Híradóban. A tanár a pángermánizmusra hívja fel a figyelmet, amely ezelőtt nem volt meg, s igyekszik kimutatni, hogy ennek oka abban keresendő, hogy a délvidéki németiség kénytelen a német

egyetemeket látogatni. Azt mondja, hogy az intelligens elem, amely a némettség között van, Szegeden tanult magyarul, és ennek lehet köszönni, hogy a magyarul nem tudó nép érzésben mégis magyar. De ezek mind kevesebben lesznek, mert a kolozsvári egyetem a németek számára túl messze van, Budapestnek pedig nincs jó híre, és ezért kerülnek ki a bécsi, müncheni egyetemekre, ahonnan alldeutsch eszmékkel telítve térnek vissza. Ha pedig Szeged egyetemet kap -- zárja fejtegetéseit Striegl --, egy német sem küldi fiát külföldi egyetemre. Tulajdonképpen a fenti egyetemekre azért mentek a német ifjak, mert a nemzeti öntudat már elterjedt körökben, és ezt csak erősítette a német egyetem. Nem fogadható el Striegl tanárnak az a megállapítása, hogy a délvidéki némettség fiainak messze volt a kolozsvári egyetem. Erre csak azt lehet válaszolni, hogy a bécsi, de még inkább a müncheni egyetem még messzebb volt. Talán úgy lehet a kérdésben fogalmazni, hogy bizonyos tendencia mutatkozott már ekkor a német egyetemek felkeresésében, mert azokat a német szülők úgy tartották számon, mint amelyek a beiratkozóknak jobb felkészültséget, nagyobb tudást biztosítanak. Ha tehát Szeged kapott volna egyetemet, véleményünk szerint a némettség egy bizonyos hányada akkor is a német egyetemek felé orientálódott volna. Persze nem csupán a nagyobb tudás megszerzésének vágya miatt, hanem a már jelzett nemzeti törekvéseknek -- az ő körökben is megfigyelhető -- előretörése miatt. Ezeket a nemzeti törekvéseket, a hazai némettség egyre fokozódó öntudatra ébredését a Németországban fellelhető nacionalista mozgalmak táplálták. Ezek között a legismertebb tömörülés a Pángermán

Szövetség, amely jogosnak tartotta azoknak a területeknek a meghódítását, ahol németek laktak, vagy amelyek bármilyen más formában kapcsolatba kerültek Németországgal. Természetesen, a pángermán törekvéseket jelentős mértékben táplálta az a tény, hogy a magyar uralkodó osztályok hatalmi törekvéseinek egyik megjelenési formája az ország idegenajkú népeinek -- köztük a német kisebbségnek is -- elnyomása és erőszakos magyarosítása volt, ami fokozott ellenállást váltott ki a hazai németség részéről is. A délvidéki németség egyre inkább bekapcsolódott a német nemzetiségi mozgalomba, s ez a bekapcsolódás felvetette az összes magyarországi németség politikai egyesítésének lehetőségét, s fokozta az ilyen irányú törekvéseket.⁸¹

Ami a hazai németséget illeti, az 1870-es években pl. a délvidéki németek még ragaszkodtak a magyar hazához és alkotmányhoz, még jó magyar állampolgárokként viselkedtek, gyermekeiket szívesen küldték magyar vidékre. Amikor azonban megindult és egyre fokozódott a külső hatás az itthoni németségre, elsősorban az erdélyi szászokra, akkortól kezdve éppen az erdélyi szász néppárt egyre inkább meg akarta nyerni programjának a délvidéki németséget. Ennek érdekében lapokat alapítottak, azokat eljuttatták a délvidékre, és nem sajnálták a pénzt hitelintézetek, fiókok felállítására sem. A szivós és következetes munkának megvolt az eredménye. Fokozatosan rájött a németség, hogy kulturális és szellemi vonatkozásban a nagy német nép egyik tagja. Így jött el az ideje annak, hogy egyre több német fiatal került ki a német egyetemekre, ahol magukba szívták azokat az eszméket, amelyek tudatosították bennük német mivoltukat.⁸²

Századunk első évtizedének a végén egyre intenzí-
vebben folyt a küzdelem a harmadik egyetemért; ennek során
több alkalommal vetődött fel az új egyetem helyének kérdése
is. Ebben a tekintetben érdekes a vélemények, elképzelések
változtatása; így feltűnő pl. a Tiszák állásfoglalásának meg-
változása. Ugyanis a 80-as években Tisza Kálmán és Tisza La-
jos kétségtelenül a szegedi egyetem mellett voltak, 1909. no-
vember 25-én⁸³ viszont Tisza István a tiszántúli református
egyházkerület gyűlésén lándzsát tört a debreceni református
egyetem mellett. Beszédében hangsúlyozta a magyar kálviniz-
mus kulturális vezető szerepét, amely figyelembe vette ugyan a
a nyugat-európai fejlődést, de ugyanakkor mindig ragaszkodott
a nemzeti jelleghez. Tisza, amint erre már egy alkalommal cél-
zott, szükségesnek tartotta a kálvinizmus fészkeben gócpontot
teremteni a magyar kultúra számára.

1910-ben ismét megszólalt Grósz Emil egyetemi tanár,
aki "Egyetemalapítás" című értekezésében nem a hely kérdéséről
beszél, hanem a városok versenyének a történetét vázolja, s
azt mondja, hogy a kérdés megoldásának sokat ártott a városok-
tülekedése és egymás ócsárlása, majd br. Eötvös Lorándnak
1888-ban a pénzügyi bizottságban tett kijelentését idézi, hogy
az idő még nem érkezett el, még sok a meglévő egyetemeken a
tennivaló, és hogy szellemi erővel sem rendelkezünk. Ehhez a
felfogáshoz csatlakozik ő maga is, és felsorakoztatja a buda-
pesti és kolozsvári egyetemek sürgős szükségleteit. Csak é-
letképes főiskolák tölthetik be feladatukat -- fejtegeti to-
vább Grósz Emil. Sinylődő, rosszul felszerelt egyetemek,
gyöngye tanártestületekkel nem alkalmasak arra, hogy a tudo-

mányművelés vagy az oktatás terén eredményeket érjenek el. Az egyetemek mai kettős feladatát: a tudományos kutatást és a szakképzést csak több fakultás egymáshoz szoros kapcsolása mellett az oktatás és tudományos munka minden eszközével felszerelt központok képesek betölteni. Ha reális közoktatási politikát akarunk folytatni, akkor le kell mondanunk arról, hogy egyszerre több egyetemet alapítsunk, hanem összes erőnket arra kell összpontosítanunk, hogy egy harmadik egyetemet létesítsünk. Állami egyetemre van szükségünk, melynek kiterjedt autonómiája van, s mely az oktatás és tudományos munkáság minden eszközével el van látva. A fentiekről elmondható, hogy helyes álláspont, mert nem pártpolitikai szempontból, hanem a kor tudományos és oktatási igényei szempontjából közelíti meg a kérdést.

Ugyancsak 1910-ben került ismét előtérbe a már egy alkalommal tárgyalt centralizáció és decentralizáció kérdése, amelyet az 1910--11-es esztendőkből jelentkező magyarországi progresszió is programjába vett, és erőteljesen hangsúlyozta vidéki kultúrgócok megteremtését az előnyökhöz juttatott fővárossal szemben. A centralizáció és decentralizáció problémakörének taglalásával találkozunk egy 1910-ben megjelent tanulmányban is, amelyben bizonyos vonatkozások igen jelentős kiemelését kapnak. Idézzük: "A fővárosban csináltak centralizált főiskolai oktatást az egyetemen, mely ugyancsak betege a kóros túltengésnek. Amennyit ráköltött az állam a két egyetemre, abból kitellett volna másik két új egyetem. A vidéknek ellenben régi főiskoláit, jogakadémiáit is alászállította jelentőségükben a centralizáció. Így lett főiskolai okta-

tásunk olyan, hogy egyenesen megmételjezi az országnak épen vezető rétegeit, s nem utolsósorban oka egész kultúránk betegségének. Érzik a bajt már napról-napra többen. Ébred az ország. Tudatosan vagy féltudatosan mozogni kezdenek az intéző körök. A városok kongresszusokra gyűlnek össze, hogy ügyeiket-bajaikat maguk között beszéljék meg. Az új egyetemek sürgetése sosem volt még oly hangos, mint pár év óta. Nyílt programba kell venni egész kultúránk decentralizációját, nem a főváros ellenére, hanem a fővárosnak is javára. Haladjon a decentralizáció közlekedés és egyéb más téren is. Pl. a főiskolai oktatást néhány vidéki városban lehetne célszerűen szétosztani. Nem a fővárosi mintára szabott fényűző teljes egyetemekkel, mert erre a jó képzés céljából szükség nincs, de költség sem tellenek, hanem egy-két szakot művelő főiskolákkal, melyek tehermentesítsék a túlzásúfolt budapesti egyetemeket, s új minősítési törvény, új tanulmányi és vizsgarendszer alapján adjanak végre reális képzettséget a fiatalságnak. Szűnjék meg az a hazug és visszaélésekkel teljes egyetemi rendszer, mely ma egyenesen demoralizálja éppen a vezetésre hivatott ifjúságunkat.”⁸⁴

1910-ben városunkban ismét előtérbe került a harmadik egyetem igénylése. Közgyűlés foglalkozott a kérdéssel 1910. június 30-án, és a polgármester javaslatot terjesztett be, hogy készítsenek újból egy emlékiratot az egyetem ügyében, azt terjesszék fel az uralkodóhoz és a törvényhozáshoz. A közgyűlés egyhangú lelkesedéssel tette magáévá a javaslatot.⁸⁵ A nagy lelkesedést az magyarázza, hogy Tisza István protestáns egyetemről beszélt legutóbb a tiszántúli refor-

mátus egyházkerület gyűlésén, s a székhely természetesen Debrecen lenne. Ez a bejelentés még azokat is felrázta, akik eddig meglehetősen közömbösen szemlélték a Szegedre nézve annyira fontos kérdést. Nem volt tehát meglepő, hogy nem sokkal a júniusi közgyűlés után 19 aláíró rendkívüli közgyűlés összehívását indítványozta abból a célból, hogy a kormány már októbertől jogakadémiát állítson fel Szegeden. A közgyűlés 1910. szeptember 28-án zajlott le, ahol polgármesteri felhívásra a tanács munkához látott.⁸⁶ A jogakadémiát egyébként sokan hevesen ellenezték. Szinte egyhangúlag az egyetem mellett foglaltak állást. Az újabb emlékirat elkészítésével ismét Gaál kultúratanácsnokot bizták meg. A tanácsnok munkájával szinte egyidőben társadalmi mozgalom is indult, amelynek keretén belül az egyik összejövetelen olyan javaslat hangozott el, hogy Szeged képviselői, Bánffy Dezső br. és Kelemen Béla hívják meg a Délvidék képviselőit értekezletre,⁸⁷ amelyen közösen fogalmazzanak meg egy határozatot az egyetem kérdésében, s azt valamennyien fogadják el. Bár ez a társadalmi megmozdulás egyre szélesedett, hivatalos reagálás a szegedi eseményekre ezúttal sem történt, pedig a június 30-i közgyűlés a tanács javaslata értelmében egyetem létesítése esetén igen tekintélyes /kerekén 12 millió korona/ összegű anyagi hozzájárulást biztosított.⁸⁸ Egyébként a városi tanács nem tekintette véglegesnek az anyagi áldozatok mértékét, hanem hajlandónak mutatkozott azt jóval felemelni. Ebben az összegben a tanács a legnagyobb körültekintéssel csoportosította mindazon javakat, amelyeket a város felajánlott anélkül, hogy ezeknek beváltása megzavarná a város háztartásának egyensúlyát,

vagy az eddiginél több adóval terhelné meg a város polgárságát. A felajánlott javak között szerepelt a Somogyi Könyvtár is, amelyet 1880. április 27-én Somogyi Károly egyházi író, esztergomi kanonok adományozott Szeged városának többek között azzal a kikötéssel, hogy a majd létesítendő egyetemnek komoly tudományos alapja legyen. Ez az említett bőkezű felajánlás az országban ismertté vált, és szakemberek körében nagy méltánylásban, valamint elismerésben részesült. Így Finkey Ferenc egyetemi tanár úgy vélte -- írja Gál Ferenc --, hogy az egyetem kérdésének megoldása nem városok és felekezetek érdeke, hanem országos érdek; a kivitelezés tovább már nem halasztható. Elengedhetetlennek tartotta, hogy egy-két jogakadémiát egyetemmé fejlesszenek, de Szeged régi jogos kérelmét is teljesíteni kell legalább annyiban, hogy a Délvidék legnagyobb városa jogakadémiát kapjon, amivel azonban a kérdés a Délvidékre nézve nem lenne megoldva, hanem szükséges még ugyancsak Szegeden a jövő reális társadalmi és gazdasági viszonyaira annyira döntő hatású technikai főiskola is.

Az egyetem elhelyezésének kérdése most már egyre jobban a közérdeklődés előterébe került, a kormány részéről azonban olyan nyilatkozatok hangzottak el, melyekből a szegedi, de egyáltalán a harmadik egyetemre nézve nem sok jót lehetett várni. Lukács László pénzügyminiszter egy nagyobb társaságban nyilatkozott a tárgyról. Szerinte a felsőoktatás reformjára szükség van, de annak kivitele jelenleg nagy akadályokba ütközik. "Ezek az akadályok nem is mind a pedagógia körébe esnek. Az állam hadügyi költségvetése, a kétévi katonai szolgálat behozatalának kilátása, az új találmá-

nyok /repülőgép stb./ által rendkívüli módon felszaporodott állami kiadások nem engedik, hogy egy kevésbé fontos és sürgős terv előbb valósíttassék meg. Legalább nyolc-tíz év kell, amíg az állam abba a helyzetbe juthat, hogy a horribilis költségekkel járó új egyetemet felállíthatják. Amikor sor kerülhet a harmadik egyetem megszervezésére, akkor a vidék gócpontjain fogják azt keresztül vinni. Az első ilyen gócpont Szeged lesz, melynek nagy kulturális jelentőségét a kormány is elismeri. Egyelőre azonban a már említett okoknál fogva nem is lehet arra gondolni, hogy rövid időn belül felállíttassék az új egyetem."⁸⁹ Hasonló értelemben nyilatkozott gr. Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter a kassai küldöttség előtt. A deputáció vezetőjének szavaira válaszolva kifejtette, hogy új egyetem elhelyezésére ez idő szerint határozott kijelentést még nem tehet.⁹⁰ Nem változtatott a helyzeten az a tény sem, amely szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter elnökletével a minisztériumban bizalmas értekezlet volt, ahol a szegedi egyetem ügyét tárgyalták. Lázár polgármester előterjesztését a miniszter köszönettel fogadta, s ezzel a megbeszélés, amelynek kedvező kimenetelében a szegediek Lázár, Kelemen, Gaál, Rózsa, Jászai, valamint Tallián, Návay, Rónay, Reök országgyűlési képviselők/ nagyon bizakodtak, eredmény nélkül ért véget.⁹¹ Ennek ellenére, bár semmi pozitívum nem volt előtérben, mégis egymás után kerültek felszínre a különböző tervek, elgondolások, amelyek között ismét szerepelt jogakadémia szervezésére vonatkozó javaslat. Az egyik javaslattevő, Mártonffy Marcell jogász, egyetemi tanár a nagyváradi jogakadémiát kívánta Szeged számára megszerezni.

Ez nem volt új elképzelés. Mártonffy fejtegetésének az a lényege, hogy szerezze meg Szeged magának a váradi jogakadémiát, amely Debrecen és K_olozsvár közé beékelve a legkevésbé életképes. Szeged bizonyítsa be a kormánynak, hogy a váradi akadémiának nincs létjogosultsága, mert a hallgatók a harmadik, negyedik évre a közeli egyetemre távoznak. Mártonffy szerint Szeged városa ezekre a tényekre hívja fel a kormány figyelmét, s ajánlja fel a szükséges épület felépítését és a kiadásokat, amelyek az önálló fakultássá való fejlesztéssel járnak. A kormány bizonyára segíteni fog abban, hogy a kérdés ilyen formában megoldást nyerjen.⁹² A tervek készítői úgy érezték, hogy érik a harmadik egyetem ügye, tehát igyekezni kell az elsőséget biztosítani. A szegedi polgármester általában nem helyeselte a jogakadémiára vonatkozó javaslatokat, mert -- amint egy bizottsági ülésen mondotta -- a teljes egyetemhez való igényünket ezzel mi magunk csökkentjük le. Széles körű vita ke-
rekedett ekkor a városban; a sajtóban cikkek jelentek meg, amelyek a cselekvés terén a sürgősséget hangsúlyozták. A cikki-
rők, pl. a már említett Palócz Sándor, érvelésüket alátámasz-
tották azzal a pénzügyminiszteri /Lukács László/ nyilatkozat-
tal, amely szerint nyolc--tíz év is eltelhet, amíg új egyetem
felállítására sor kerülhet. Ne várjunk tehát tovább, hanem
cselekedjünk, és vállaljuk magunkra egy jogakadémia költsé-
gét, amely összességében jóval kevesebb, mint egy egyetemé.
A vita folyt tovább, amelyben mindinkább ismételten az egye-
tempártiak kerekedtek felül.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület is foglalko-
zott az egyetem kérdésével. Egyik ülésén Ferenczy József mű-

egyetemi tanár "Főiskoláink és a társadalom" címmel tartott előadást.⁹³ Megállapította, hogy nem a pénzhiány az oka annak, hogy az egyetemek szaporításának az ügye nem dől el, hanem a közöny a tudományokkal szemben. Nálunk a szakembereken kívül nemigen törődik senki a tudományos kérdésekkel. Hangsúlyozta, hogy külföldön nagyobb az érdeklődés a kultúra iránt. Kultúrcentrumok kellene, magasabb műveltség szükséges, ez sürgeti tulajdonképpen az új egyetemeket. Teljes állami egyetemekre van szükség, semmi szín alatt csonka egyetemekre, még kevésbé felekezetiekre.

Mialatt Szegeden készült az új memorandum, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tárgyalásokat kezdett az egyes, egyetem szempontjából szóba jöhető városok kiküldöttivel. Először Debrecen városával kezdték meg a megbeszélést. Ebből Szegeden a város vezetői arra következtettek, hogy Debrecen az új egyetem tekintetében mindent meg fog előzni. Hogy volt-e tárgyalás Szegeddal is, arra nézve nincsenek adataink. Városunk vezetői különben felhasználták az alkalmat arra, hogy az időközben elkészült újabb memorandumot és a megajánlásról szóló okiratokat átadják Balogh Jenő vallás- és közoktatásügyi államtitkárnak.⁹⁴ A városokkal folytatott tárgyalásokon kívül a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a kérdésben kikérte a felsőbb tanügyi körök véleményét is. Üsszeült a Felsőoktatási Egyesület értekezlete, amelyen Berzevicsy Albert kifejtette ama véleményét, hogy elérkezett végre az ideje egyetemeink száma növelésének. Az új egyetemek megszervezése állami feladat, s azt semmiképp sem lehet magánosokra vagy felekezetekre bízni. Hasonló felfogásban beszélt

csaknem valamennyi felszólaló, így Medveczky Frigyes, Grósz Emil, Tauffer Vilmos, Concha Győző, Rados Gusztáv. A legtöbben az elhelyezésnél a kulturális miliő számbavételét hangoztatták. Néhány felszólaló szerint a hely kérdését alá kell rendelni az ország érdekeinek, de egyetemet mégis ott kell felállítani, ahova a szellemi erők szívesen mennek. Többen hangsúlyozták azt a meggyőződésüket, hogy egyetem ott szükséges, ahol legtökéletesebben teljesíti a nagy kulturális feladatokat.

A városok illetékeseivel folytatott megbeszélésekről nyilatkozott azután Zichy János gr., aki a lezajlott tanácskozásokat informatív jellegűnek mondta, de mindjárt hozzá is tette, hogy a vélemények kicserélésére szükség volt, mert rövidesen igyekszik végérvényesen dönteni az új egyetemek kérdésében. Közben a képviselőház 1911. május 19-i ülésén, ahol a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetését tárgyalták, Zichy szinte folytatta fenti nyilatkozatát: "A tulajdonképpeni döntésen nem fogja az első és főszerepet játszani az a körülmény, hogy melyik város milyen anyagi eszközökkel fog hozzájárulni a harmadik egyetemhez. A harmadik egyetem azé a városé lesz, amelyben a fejlődés leginkább biztosítva van, s amely városban azt a nemzeti érdek legjobban megkívánja. /Általános helyeslés./ Felkiáltások: Éljen Debrecen! Éljen Pozsony!"⁹⁵ Itt szólalt fel Kelemen Béla, Szeged II. kerületének képviselője is, aki többek között hangsúlyozta: az egyetem elhelyezésénél se a városok lokális érdeke, se az illetéktelen protekció, se a felekezeti szempont ne érvényesüljön, hanem csak az, hogy az egyetem hol teljesíti legtöké-

letesebben a nagy kulturális feladatokat. Ha nem Szeged hozná a legnagyobb anyagi áldozatot, akkor is neki kellene adni az egyetemet országos érdekből.⁹⁶

A parlamenti helyeslésből, felkiáltásokból már bizonyos következtetéseket lehetett levonni, nem véletlen tehát az a május 21-i szegedi sajtóhang /a Szegedi Naplóban/, amely a lényegét tekintve így fakad ki: Szegednek a múltban nem volt mecénása, se grófja, se gazdag földesura, de még egy főpap pártfogója sem, aki komoly alapítvánnyal főiskolát létesített volna. Balogh államtitkár tervezett Szegedre utazása is elmaradt. Debrecen barátai a szegedi látogatás elmaradását kedvező jelnek tekintették a debreceni egyetemre nézve, amelynek sorsát most már eldöntöttnek tartják. Szegeden nagy megütközést keltett, amikor a Pesti Naplóban egy cikkíró már szinte kész tényként írta, hogy az évek óta tartó harc tehát Debrecen diadalával végződött. A kultuszkormányzat álláspontja a kérdés mérlegelésénél az volt, hogy a magyarságot ott kell erősíteni, ahol már erős. Ez a megokolás kissé különös, de remélhető, hogy ez az indokolás nem zavarja Debrecen örömeit, amelyekhez a harmadik egyetem segítette. Mert ha a megokolás gyöngé is, attól azért nagyon szépen felépíthetik az egyetemet, mely nyilván nagy hasznára lesz a magyar tudománynak és nemzeti kultúrának. Az igazi ok, amely miatt Debrecennek kellett juttatni a harmadik egyetemet /ez még nem a hivatalos álláspont/, sokkal komolyabb. Kormánykörökben tisztában voltak azzal, s ez történeti tény, hogy Debrecennek -- amint ezt már korábban jeleztük -- kultúrtörténeti múltja volt, s a kulturális hatás messzi területekre sugárzott ki.

Az egyetem ügyében történő végleges döntés előtt, 1911-ben bizottságok utaztak egyes vidéki városokba helyszíni szemle céljából. Szegeden háromtagú bizottság tekintette meg a felajánlott telkeket; Pozsonyban a vallás- és közoktatásügyi miniszter is megjelent. Mialatt a már jelzett bizottság Szegeden tartózkodott, Debrecen városa felemelte a harmadik egyetemhez anyagi hozzájárulását. A református egyház az eddigi 100 000 korona helyett 170 000 koronát volt hajlandó fizetni, a város pedig ötmillió koronát kívánt áldozni. Ezután annak ellenére, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter nem tekintette döntő tényezőnek az anyagi hozzájárulást -- a képviselőházban még így nyilatkozott --, mégis Debrecennek küldött leiratában felszólította a várost, hogy mivel a harmadik egyetem céljaira legtöbbet ajánlott, tegyen részletes ajánlatot a szakminisztériumnak.⁹⁷ Ennek megtörténte után a debreceni lapok arról írnak,⁹⁸ hogy most már a további tárgyalások nem esetleges dolgokra vonatkoznak, hanem már egyenesen azt a célt szolgálják, hogy az egyetemet Debrecenben állítsák föl. Vagyis már nem az általános kérdésről, nem is arról volt és van szó most, hogy mit adna a város az itt megszervezendő egyetem létesítéséhez, hanem hogy mi kell a már elhatározott debreceni egyetemhez.

Bármilyen hírek láttak napvilágot Debrecennel és Pozsonnyal kapcsolatban, Szegeden -- legalább is egyelőre -- nem volt megtorpanás, eseménytelenség, hanem változatlan aktivitással kezelték az egyetemi kérdést, úgyannyira, hogy 1911 szeptemberében nagy létszámú küldöttség kereste fel a vallás- és közoktatásügyi minisztert, valamint a kormányelnököt. Lázár

György elhangzott szavai után a miniszter kijelentette, hogy Szegeden a főiskola befogadására szükséges előfeltételek megvannak, azonban döntés még nincs, és ha nem is lesz Szeged az első, ahol egyetemet állítanak, mindenesetre azok között a városok között van, amelyek főiskolához fognak jutni. A miniszterelnök is hasonlóképpen nyilatkozott, elismerve, hogy Szeged földrajzi fekvésénél fogva joggal igényli az egyetemet. Ezek szerint a szakminisztert nem sikerült a hely elsőségét illetően nyilatkozattételre bírni, de azért bizakodó hangulatban tért haza a küldöttség. Pedig ennek a bizakodásnak, reménykedésnek nem volt meg a reális alapja, mert az új egyetemek székhelyeiként egyre inkább Debrecent és Pozsonyt emlegették. Ezzel kapcsolatos Gerliczy Ferenc bárónak, Szeged I. kerületi országgyűlési képviselőjének állásfoglalása több képviselőtársával együtt. Ezek nyíltan kijelentették, hogy az ügyből pártkérdést csinálnak, vagyis a Szegedre nézve kedvezőtlen döntés esetén kilépnek a nemzeti munkapártból, sőt Gerliczy a mandátumáról is lemond.⁹⁹ Egyre többen úgy látták, hogy hiábavaló minden igyekezet. Egyik fővárosi esti lap beavatott kitűnő forrásból úgy értesült, hogy a debreceni és pozsonyi egyetemet egyidőben állítja föl a kormány. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a Debrecennel kötendő szerződés szövegét állítólag már le is küldte Debrecenbe aláírás végett. Ugyanakkor Pozsonynak is csinált egy jó napot. Leiratában ugyan a miniszter felhívta Pozsony város tanácsának figyelmét, hogy "amennyiben a törvényhozás a város javára döntene, szükségesnek tartja, hogy a hozzájárulási ajánlatot kiegészítsék. Pozsony ugyanis egymillió korona készpénzt és telkekben két-

millió koronát ajánlott fel a tudományegyetem alapjára. A miniszter most azt kívánja, hogy hárommillió koronát fizessenek be az állampénztárba, minden további nélkül. Adjanak ezenkívül telket, és a gyermekkórház, valamint a kultúrpalota épületeit tulajdonjogilag engedjék át. Ebben az ügyben most nagy tanácskozások lesznek Pozsonyban."¹⁰⁰

Arra a nem is alaptalan hirre, hogy Debrecen már megkapta a szerződés szövegét, és a két város, Debrecen, valamint Pozsony csak később számíthat arra, hogy egyetemet kap, lehangoltság lett úrrá Szegeden. A közelmúlt optimizmusát pesszimizmus váltotta fel. Egyre határozottabban vetődött fel az a már nem új elképzelés, hogy Szegednek egy fakultást kell létesítenie, mégpedig a saját erejéből. A tanügyi bizottságban számításokat is végeztek, és a városi tanáccsal a fedezet előteremtéséről tárgyaltak. További intézkedés azonban nem történt. Ami a hangulatot illeti, különösen Lázár Györgyöt, Szeged lelkes polgármesterét érintette az állítólagos miniszteri lépés nagyon leverőleg, úgyannyira, hogy a DMKE novemberi közgyűlésén tartott beszédében ki is fakadt, és azt a kijelentést tette, hogy a magyar állami kultúrpolitikának egy megfoghatatlan aberracionális iránya az, amely az alvidéki magasabb kultúra érdemi kifejlődését nem támogatja.¹⁰¹

Ilyen előzmények után a harmadik egyetemért folytatott küzdelem 1911 novemberében már lényegében eldőlt úgy, hogy Debrecenben és Pozsonyban állítanak fel új egyetemet. Sajnálatos, hogy e döntés közvetlen előzményeit, az ezzel kapcsolatos tárgyalások anyagát -- a VKM korabeli iratainak elpusztulása miatt -- részletesebben nem ismerjük. A vallás-

és közoktatásügyi miniszter a képviselőház elé terjesztette "a Debrecenben és Pozsonyban felállítandó új egyetemek törvényjavaslatát. A javaslat első szakasza a következő: Debrecenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állittatik fel."¹⁰²

Az indoklásban Zichy kárpótlásképpen műegyetemet ígér városunknak, sőt nem zárkózik el annak a mozgalomnak a támogatásától sem, amely közgazdasági egyetemet kívánt Szegednek. Ez utóbbit később Budapesten állították fel, és műegyetemet sem kapott Szeged, de még jogakadémiát sem. Állítólag ugyanis a pozsonyi jogakadémiával akarták rekompenzálni. Ezt a hirt különben nem fogadták különös lelkesedéssel Szegeden, mert az a vélemény alakult ki, hogy városunk mellőzését nem lehet jogakadémia áthelyezésével jóvátenni. Ha pedig ez mégis bekövetkezne, akkor azonnal megkezdik jogi fakultássá való szervezését.

A két új egyetem alapítására visszatérve, "A m. kir. kormány 1911. évi működése" XIV. kötetének 145. oldalán olvasható a vallás- és közoktatásügyi minisztérium jelentése, amely szerint az új egyetemek révén újabb tudományos központok fognak kialakulni, amelyek a tudomány előbbvitelét fogják termésszerűen előmozdítani. A törvényjavaslatból kitűnik még, hogy a törvény életbelépése után, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghatározandó időpontban a pozsonyi állami kórházat a belügyminiszteri tárcából a kultusztárcába veszik át, a pozsonyi jogakadémiát pedig megszüntetik. Az új egyetemek felállításával és az első tíz évben fenntartásával járó költségek fedezésére az állami költségvetésben az 1912. évtől kezdve tíz éven át, évente kétfélmillió koronát kitevő átalány-

összeget irányoznak elő. A felajánlásokat a központi állampénztárba kell beszállítani. A debreceni és a pozsonyi tudományegyetem szervezeti szabályzatát, tanulmányi és vizsgarendjét a meglévő tudományegyetemeken fennálló ilyenmő szabályok tekintetbe vételével, az adott viszonyoknak megfelelő módosításával a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, és jóváhagyás végett az uralkodó elé terjeszti.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium említett jelentésében a miniszter feltárta még a harmadik egyetem kérdésének történeti fejleményeit az elmúlt 35 esztendő alatt, majd az alábbi pontokba foglalta az egyetemállítás indokait:

1. Nemzeti közművelődésünk, tudományos és szellemi életünk gyarapítása elengedhetetlenül követeli egyetemeink szaporítását.
2. Magyarország egyetemek száma tekintetében most is messze mögötte marad a nyugati nemzeteknek. /A miniszter ezt az állítását adatokkal nem támasztotta alá, szükségesnek tartjuk tehát megjegyezni, hogy ez volt századunk elején a való helyzet, amit az alábbi néhány adattal lehet bizonyítani: ekkor Németországnak 20 egyeteme van, Belgiumnak 5, Svájcnak 6, Hollandiának 4, Ausztriának 9, Olaszországban minden nagyobb városra jut egyetem. Belgiumban pl. 1 548 000 lélekre esik egy egyetem, Hollandiában pedig 1 141 000 lélekre, ugyanekkor Magyarországon -- Horvát-Szlavónország nélkül -- 9 millió lélekre.¹⁰³
3. A főiskolai hallgatóság számának folytonos növekedése is mutatja, hogy új egyetemek létesítése égetően sürögős.
4. Az egyetemek számát azért is szaporítandónak vélte a miniszter, mert csak így lehet azon veszélyek ellen küzdeni, amelyek a mindjobban mutatkozó túlzott összpontosításból, az

H. é. A. ell. új egyetem?

összes kultúrintézményeknek a fővárosba való tereléséből folynak. Valamely ország mind gazdasági, mind művelődési tekintetben csak akkor remélhet igazán nemzeti felvirágzást, ha a gazdasági élet és a közművelődési tevékenység nemcsak a fővárosban összpontosul, hanem erős vidéki centrumok is alakulnak, amelyek az őket környező területekre is termékenyítőleg hatnak ki. 5. Különösen az ifjúság szempontjából tartja nagy fontosságúnak a vidéki egyetemek pártolását. Az egészségesebb, egyszerűbb és szerényebb életmód megszokása, a tanároknak és tanulóifjúságnak közvetlenebb érintkezése, a tanulóifjúság egymásra utaltsága, mind oly mozzanatok, amelyek a jövő nemzedéknek nevelése, jellemfejlesztése és alapos képzése szempontjából nagy jelentőséggel bírnak. 6. Nemzeti közművelődésünk és annak decentralizációja szempontjából tehát szükségesnek véli új egyetemek létesítését; ezenkívül azok az állapotok, amelyek már az idő szerint is különösen a budapesti tudományegyetemen mutatkoznak, parancsolólag intenek arra, hogy az egyetem túl nagy hallgatóságának levezetése feltétlenül szükséges. Rohamosan emelkedik főleg az orvostanhallgatók száma, és túlszűfolttság mutatkozik a jog- és államtudományi karokon is, ugyanakkor a tantermek férőhelye egyre kevesebb. 7. A bölcsészeti-, nyelv-, történettudományi, a matematikai és természettudományi karok szaporítása is remélhetőleg üdvös hatással lesz közművelődési állapotainkra. E karok tudvalévőleg egyrészt a középiskolai tanárképzés oly fontos ügyét szolgálják, másrészt a tiszta tudomány művelésére adnak alkalmat. 8. Csakis új egyetemek alapításával szaporíthatjuk lényegileg az egyetemi tanári állások számát. Erre pedig nagy

szükség van azért, hogy a tudományos életet intenzívebbé tegyünk.

Olvashatunk még a jelentésben a hely kérdéséről is: a szóba jöhető öt város /Debrecen, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged/ közül nem volt könnyű dönteni, hogy melyik kettő kapjon egyetemet. A döntésnél irányító elv volt, hogy az új egyetemeknek feltétlenül megfelelő környezetbe és szellemi légkörbe kell jutniok, s hogy legalább az egyikén haladék nélkül orvostudományi kar legyen felállítható. E feltételnek az öt város közül leginkább Pozsony felel meg. Ugyanakkor a matematikai és természettudományi kar is jól megszervezhető. A jogakadémia helyébe pedig könnyen állítható fel a jog- és államtudományi kar. Pozsony városának múltja, szerepe hazánk történelmében érzelmi szempontokból is kijelölik e várost egyetem székhelyévé, hisz Pozsony volt Magyarország koronázó városa és az országgyűlés székhelye. A városnak egyetemi tradíciói is vannak /Academia Istropolitana/. De Pozsony mint modern város lakosságának műveltségénél fogva, valóban városi jellege s az utóbbi évtizedekben egyre fokozódó gazdasági, ipari életének fellendülése miatt is a legméltóbb székhely egyetem befogadására. Biztosan remélhető, hogy a Dunántúl és Észak-Magyarország ifjúságát, de még a most ausztriai egyetemekre járó hallgatókat is magához fogja vonzani. Végül Pozsony mellett szól az a tény is, hogy a város jelentékeny összeget ajánlott fel az új egyetem céljaira, továbbá hogy az egyetem számára tekintélyes alapítványok is rendelkezésre állanak. Közelfekvő gondolat, hogy a másik egyetemet oly vidéken létesítsük, amelynek lakossága tiszta magyar, és hogy különösen az Alföld-

re gondoljunk, amely nemzeti létünkre oly fontos. A választásnak tehát kétségkívül Debrecen és Szeged között kell történnie. Mindkét város egyaránt büszkesége az országnak, s mindkét város az egyetem iránti lelkesedésének messzemenő, nagy anyagi áldozatok felajánlásával adott kifejezést. Ha ez idő szerint Debrecen mellett foglaltak állást, ez azért történik, mert a debreceni református főiskola évszázados, fényes múltja, Debrecen városának közművelődési hagyományai annak elismerésére kényszerítenek, hogy az Alföld városai közül Debrecen formálhat jogot elsősorban egyetemre. Bizonyos az is, hogy a debreceni egyetemnek nemcsak az a feladat fog jutni, hogy az Alföldnek és a magyarságnak legyen művelődési középpontja, hanem az is, hogy hatását kiterjessze északra és északkeletre, és biztosítsa ott a magyar tudományosság és szellemi élet térfoglalását. Szeged jogos aspirációit a nem túl messze jövőben talán más főiskolai szervezettel fogja kielégíthetni. A miniszter szerint az Alföld délvidékének oly berendezések felelnének meg legjobban, amelyek gazdasági, kereskedelmi és technikai téren nyújtanak alkalmat felsőbb képzésre.

Szól a jelentés arról is, hogy az új egyetemek csak fokozatos fejlesztés alapján állíthatók fel. A fejlesztés programját az első tíz esztendőre, 1912--1921-re állapították meg. Pozsonyban három, Debrecenben négy kar szervezését tervezték. Csakis állami egyetemek felállítására szabad törekedni; felekezeti egyetemek létesítését a miniszter nem tartja időszerűnek. Végül a miniszter abbeli reményének adott kifejezést, hogy azok a városok, amelyek a törvényjavaslat rendelkezései szerint új egyetem székhelyévé válnak, áldozat-

készségüket, ragaszkodásukat nemcsak az új egyetem alapítása-
kor, hanem a jövőben is mindenkor megmutatják. Bizonyos abban,
hogy az új egyetemek könnyíteni fognak a régi egyetemek túl-
terheltségén, és a magasabb szakképzettség számára új gócpont-
okat fognak alkotni, így a magyar közművelődés ügyét lényeg-
esen előbbre viszik.¹⁰⁴

"A harmadik egyetem székhelye körül több évtizeden
át folytatott heves küzdelmek után 1912-ben egyszerre két új
tudományegyetem /Pozsony és Debrecen/ felállításáról hoztak
törvényt /anélkül, hogy a szükséges anyagi feltételeket tel-
jes egészében biztosították volna/. Így a periódus végén ha-
zánknek az egyetlen műegyetemmel szemben négy tudományegyetem-
me és nyolc jogakadémiája volt."¹⁰⁵

"Az új egyetem, illetve egyetemek szervezésének
ellenfelei is voltak; sokan a népoktatás elmaradottságára va-
ló tekintettel elleneztek azt, de a budapesti és a kolozsvári
egyetemek professzorainak egy része -- hivatkozva egyetemük
lényeges hiányaira -- sem lelkesedett az új egyetemekért. A
kormány számára azonban az új egyetemek létesítése az 1910-es
évek elején már politikai kérdéssé vált; a fokozódó belpoliti-
kai nehézségek közepette szükség volt valamilyen látványos ak-
tusra. A döntésben a tudományos--kulturális szempontok mellett
elsődlegesen politikai tényezők is közrejátszottak /igy Debre-
cen mellett Tisza személyesen exponálta magát/, valamint pénzü-
gyi szempontok. Döntő kérdés volt ugyanis, hogy ki ad többet.
A városok anyagi áldozatára már csak azért is nagy szükség
volt, mert az állam mindössze 20 millió koronát volt hajlandó
a két egyetem felállítására biztosítani -- és azt is csak tiz

évre /1912--1921/ elosztva. A két egyetem felállításáról szóló törvényjavaslatot tárgyaló szakértekezleten számosan nyomatékosan hangot is adtak azon véleményüknek, hogy az anyagi eszközök megfelelően felszerelt, modern egyetemek létesítésére elegendenek. Ezt hangsúlyozta egyik egyetemi beszédében Apáthy István egyetemi tanár is: »nem is tudom aggodalom nélkül nézni, mint követik el az új egyetemek alapításában mindazokat a hibákat, melyek a Kolozsvári Tudományegyetemet az alapításától számított első húsz esztendőben egy öreg gimnázium, illetőleg egy vidéki jogakadémia és sebészi szakiskola színvonalán tartották... .. lesz két nyomorgó egyetemünk helyett ... négy nyomorgó egyetemünk...«

E jogos aggodalmak azonban a kormányzatot láthatólag nem nagyon érdekelték; az új egyetemről szóló törvényt megszavazták.¹⁰⁶ Jellemző, hogy ennek a korszaknak a végén, amikor csak egyetlenegy műszaki egyetemünk volt, agrártudományi és közgazdasági egyetem pedig egy sem, 44 hittudományi főiskola működött.

A képviselőház pénzügyi bizottsága 1912. május 23-án tárgyalta a debreceni és pozsonyi egyetemek felállítására vonatkozó törvényjavaslatot. "A tárgyalás során Lévay Lajos br. Szeged jogos sérelmét hozta szóba. Szerinte az ország második városát nem lett volna szabad mellőzni, és ha már ez most megtörtént is, sürgeti, hogy a közgazdasági egyetemet mielőbb állítsák fel Szegeden. Pap Géza szintén Szeged jogos érdekei mellett szólalt fel. A vallás- és közoktatásügyi miniszter kijelentette, nincs abban a helyzetben, hogy konkrét, időhöz vagy helyhez kötött nyilatkozatot tegyen. Új egyete-

mek felállítása elsősorban pénzkérdés, és ezért alaposan meg kell fontolni minden lépést, amit e téren tenni lehet. Amint a kérdés kellőleg megérik, nem fog elzárkózni a délvidéken szervezendő főiskola létesítésének kérdése elöl."107

A debreceni és a pozsonyi egyetem felállításáról szóló törvényjavaslatot a képviselőház 1912. június 5-i ülésén tárgyalták. Kammerer Ernő ismertette a javaslatot; beszéde végén azt elfogadásra ajánlotta. Ezután az alábbi képviselők szólaltak fel: Berzeviczy Albert, Szász Károly, Blanár Béla és Balogh Jenő államtitkár. Általában beszéltek Zichy miniszter elődeinek érdemeiről, a kérdés megoldásának időszerűségéről, a szükséges pénzügyi fedezet biztosításáról, a helyek szerencsés kiválasztásáról, Pozsony és Debrecen történeti múltjáról, kulturális fejlettségéről, Szeged jogos igényéről egy műegyetem létesítését illetően, végül az új egyetemek feladatairól. Az ülés befejezése előtt a vallás- és közoktatásügyi miniszter reflexiókat fűzött az elhangzott beszédekhez, és néhány kérdésben felvilágosítást nyújtott. Szólt a közgazdasági egyetemről, a jogakadémiák helyzetéről, a városok anyagi hozzájárulásáról, a pozsonyi egyetemen a bölcsészeti kar későbbi megszervezéséről, végül a javaslatnak ugyancsak az elfogadását kérte. Ez egyhangulag megtörtént.108

Ezek után Szegeden Lázár polgármesternek a Szegedi Naplóban megjelent cikke tesz pontot a több évtizedes harc végére. Hiábavalónak bizonyult -- írja -- a hosszan tartó küzdelem a harmadik egyetemért és az 1879-es nagy árviz utáni rekonstrukció idején erőteljesebben fellángolt mozgalom, Szeged nem kapott egyetemet. A városra nézve kedvezőtlen dön-

tés megtörtént. "Alea jacta est. A Debrecenben és Pozsonyban felállítandó tudományegyetemokről szóló törvény a király által szentesített. Amiért Szeged három évtizedet meghaladó idő óta legjobb erőt áldozá, amiért saját emelkedése és az alvidék kultúrája érdekében oly áldozatot volt hajlandó hozni, amilyent egyetlen város sem ajánlott fel: az a kivánságra nem teljesült. Roma locuta, causa finita: az egyetemtől elestünk. Az évtizedek óta folyó versenyben Szeged rovására más városok vették el a pálmát. A magyar kultúrpolitika szempontjából helytelenül, érthetetlenül."¹⁰⁹ Magunknak kell ezután cselekednünk -- folytatja Lázár dr. a Szegedi Napló hasábjain. Ne várjunk az államhatalomra, állami kezdeményezésre, mert az ország pénzügyi viszonyai kedvezőtlenül alakulnak, a nemzetközi helyzet pedig kritikus. Magunknak kell kezdeményeznünk, tehát mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy a pozsonyi jogakadémia Szegedre kerüljön, s ez lehetne az ötödik tudományegyetemnek a magva. A közgazdasági egyetem eszméjét se vessük el. Erdőinket összpontosítva egyszer kialakulhat majd egy jogi, gazdasági, kereskedelmi és ipari egyetem. Hiábavaló meditálás helyett újra akcióba kell lépünk.

A Szegedre nézve kedvezőtlen döntés a város közvéleményét is elkészerítette. Szabó László a Szegedi Híradóban 1911. november 28--december 1. között megjelent cikksorozatában nagy igyekvéssel és sok naivitással próbálja bizonyítani, hogy Szeged szinte saját erejéből is képes volna egyetem alapítására és fenntartására. Az újság felelős szerkesztője, Palócz László a cikksorozathoz irt hozzászólásában Szabó László tételeit is túllicitálja, amikor azt igyekszik

bizonygatni, hogy megfelelő üzletvitel esetén a szegedi egyetemi internátusok évi jövedelméből -- 800--1000 diákot számitva, akik évente 1200 korona internátusi díjat fizetnek -- fönn lehetne tartani az egész egyetemet. Kétségtelen, ezek a cikkek arról tanúskodtak, hogy sokan fontosnak tartották egyetem létesítését Szegeden. Palóczék csak éppen azzal nem számoltak, hogy a szervezendő internátusok hallgatói -- többségükben lévén minden bizonnyal szegény sorsúak -- nem tudták volna az évi 1200 koronát megfizetni, hanem rendszeresen kisebb-nagyobb összegű kedvezményért folyamodtak volna.

Egészen más alapokról indult el Lázár polgármester, aki rövidesen tárgyalásokat kezdett a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal a pozsonyi jogakadémia Szegedre helyezése céljából, s a tárgyban átiratot intézett a tanácshoz. A tanács örömmel vette tudomásul a polgármester kezdeményezését, és egyben felkérte Lázár Györgyöt, "nyilatkozzék, vajjon alkalmas-e már az ügy arra, hogy a tanács a közgyűlésnek javaslatot tegyen a formászerű tárgyalások megindítása iránt."¹¹⁰ Miután az 1912. évi április 9-i közgyűlésen kétségek merültek fel az állami támogatás és a gyakorlati kivitelezés tekintetében,¹¹¹ az egész akció elsorvadt, s mind az akadémia, mind pedig az egyetem ügyében a későbbiekben semmi feljegyzésre méltó dolog nem történt. Különben a pozsonyi jogakadémia idehelyezési tervének nem volt meg a valós alapja, mert a jogakadémiából az új pozsonyi egyetem jog- és államtudományi karát kívánták megszervezni.

A felsőoktatás keretében "a későbbiekben több irányban jelentős intézkedések láttak napvilágot. Az új egye-

temek felállításának már az 1911. évben megindított munkája a megvalósulás stádiumába jutott, amennyiben a debreceni és pozsonyi m. kir. tudományegyetem felállításáról szóló 1912. XXXVI. tc. szentesítése folytán mindkét egyetem létesítése érdekében a kezdeményező lépések megtörténtek."¹¹²

A vázolt események után rövidesen az első világháborúba sodródott országnak hosszú éveken keresztül a létért folytatott súlyos küzdelmei kötnek le minden figyelmet. Elképzelni is lehetetlen, hogy amíg véres háborúban áll a nemzet, itthon bárki is felvetné új egyetem szervezésének vagy akadémia idehelyezésének a gondolatát. Kultúrpolitikai kérdések megoldására a legkevésbé kerülhetett sor.

Végző soron Szeged mellőzésének, annak a ténynek, hogy városunk nem kapott egyetemet, több oka volt. Egyáltalán nem jelentős ok, hogy a küzdelem során nem volt ügyünk mellett lankadatlanul kitartó támogatónk, pártfogónk, vagy talán a városvezetés nem vitte a harcot végig következetesen; inkább döntően esik számításba, hogy Szegednek nem volt kiemelkedő történeti múltja, különösebb szerepe, kulturális vonzóköre és jelentősége. Politikai vonatkozásban figyelemre méltó, hogy Szeged egyik képviselője mindig függetlenségi párti vagy valamilyen ellenzéki volt. Társadalmi szerkezetében századokon keresztül nem mentek végbe olyan gyökeres változások, amelyek a túlnyomóan paraszti összetételű és rétegződésű tömegeből kitermeltek volna egy olyan vezető réteget, amely hazai vonatkozásban ezt a várost előnyökhöz tudta volna juttatni. A város lakosságának zömét alkotó parasztpolgárság az uralkodó osztály szemében lenézett tömeg volt, amely-

nek kulturális felemelkedéséért nem kell különösebbet tenni.
Az 1879 utáni felfuttatás, hivatalnokvárossá fejlesztés nem
pótolhatta a kulturális hagyományok hiányát, gyenge volt a
gazdasági, társadalmi alap egy életképes egyetem felállításá-
hoz. Ezt alighanem helyesen ismerték fel azok, akik -- ha nem
is ezzel az indokkal -- más város mellett szavaztak.

Jegyzetek

1. Képviselőházi Napló, 1869--72. XX. 388--389.
2. Csongrád megyei Levéltár /a későbbiekben CsML/
Közgyűlési jegyzőkönyv, 1790-6631. 1. sz.
3. Az 1790-es mozgalomra nézve részletesen lásd
Benda Kálmán: Emberbarát vagy hazafi. Tanulmányok a felvilágosodás korának hazai történetéből. Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1978.
64--89.
4. Helytartótanács 25785. sz.
5. CsML Tanácsülési jegyzőkönyv, 1792-1762. 1. sz.
6. CsML Tanácsülési jegyzőkönyv, 1793-948. 1. sz.
7. Gál Ferenc: Főiskolai törekvések Szegeden 1790-
-1922. Szeged, 1929. 17.
8. 1844: II. tc. 8. és 9. §.
9. Reizner János: Szeged története. Szeged, 1900.
2--3. k. 317.
10. CsML Tanácsülési jegyzőkönyv, 1802-1744. 1. sz.
11. CsML Tanácsülési jegyzőkönyv, 1825-344. 1. sz.
12. CsML Tanácsülési jegyzőkönyv, 1827-1255. 1. sz.
13. A feudális abszolutizmus megerősítésére irányuló törekvésekre 1812 után lásd Magyarország története 1790--1848-ig. Főszerkesztő: Mérei Gyula, szerkesztő: Vörös Károly. Akad. Kiadó, Budapest, 1980. 601--632.
14. Gál Ferenc: i. m. 23.
15. Szeged város kezelésében levő tanulmányi alapra nézve sem a feldolgozásokban, sem a levéltári iratokban nem találtunk adatokat. Az országos jellegű tanulmányi alapról van szó.
16. CsML Tanácsülési jegyzőkönyv, 1832-2324. 1.sz.
17. Lásd Tanulmányok Csongrád megye történetéből.

- XIX. század. Szerkesztette: Farkas József. Az iratokat Gaál Endre publikálta. Szeged, 1978. 32.
18. CsML Közgyűlési jegyzőkönyv, 1868-319. 1. sz.
 19. Gál Ferenc: i. m. 28.
 20. Részletesen lásd Berzeviczy Albert: Közművelődésünk és a harmadik egyetem. Bp. 1894. 7--8.
 21. CsML Közgyűlési jegyzőkönyv, 1879-503. 1. sz.
 22. Erre a kérdésre vonatkozóan lásd Hollós József volt szegedi kórházi főorvos: Egy orvos élete, New York, 1944. 128.
 23. Országgyűlési Napló, 1880. 223. országos ülés, Bp. 1880. március 12. 66--68.
 24. Gál Ferenc: i. m. 39.
 25. Berzeviczy Albert: i. m. 18--19.
 26. Uo. 54.
 27. Uo. 86--88.
 28. Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. Szeged, 1901. 395.
 29. CsML Közgyűlési jegyzőkönyv, 1882-283. 1. sz.
 30. Szegedi Napló /a későbbiekben Sz. N./: A harmadik egyetem... 1887. március 22. 2. 1.
 31. Sz. N. A képviselőház közoktatási bizottságából. 1889. április 3. 3. 1.
 32. Részletesen lásd Képviselőházi Irományok 1892--1896. 537.
 33. CsML Közgyűlési jegyzőkönyv, 1893-26. 1. sz.
 34. Kulinyi Zsigmond: i. m. 402.
 35. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1893. január 20. 1--2. 1.
 36. Kulinyi Zsigmond: i. m. 408.
 37. Sz. N.: A legközelebbi jövőben. 1893. október 15. 1. 1.
 38. Sz. N.: Szeged és a harmadik egyetem. 1895. január 5. 2. 1.
 39. Grósz Emil: A harmadik egyetem. Budapesti Szemle 1895. évf. 82. k. 135--147. 1.

40. Mihalkovics Géza: Mikor és hol állittassék fel a harmadik egyetem? Budapest, 1895. 8., 11., 17.
41. Sz. N.: Országgyűlés; Herman Ottó felszólalása. 1895. február 2. 4. 1.
42. Sz. N.: A harmadik egyetem sürgetése. 1898. február 3. 1. 1.
43. Részletesen lásd Képviselőházi Napló, Bp. 1895. 414. országos ülés. 1895. január 24-én. 75--76. 1.
44. Képviselőházi Napló, Bp. 1895. 421. országos ülés. 1895. február 1-én. 240. 1.
45. Csml Közgyűlési jegyzőkönyv, 1899-456. 1. sz.
46. Kulinyi Zsigmond: i. m. 408.
47. Sz. N.: Szeged a harmadik egyetemért. 1900. február 13. 3--5. 1.
48. Csml Közgyűlési jegyzőkönyv, 1900-82. 1. sz.
49. Gál Ferenc: i. m. 72.
50. Uo. 74.
51. Waldapfel János: Egyetemeink szaporítása. Budapesti Szemle, 1902. 112. k. 279. 1.
52. Lásd bővebben Antall József--Ladányi Andor: A magyarországi felsőoktatás az abszolutizmus és a dualizmus korában című munkát. Felsőoktatási Szemle, 1968. 540.
53. Részletesen lásd Budapest története, 4. k. Bp. 1979. 487--489. és 689.
54. Ladányi Andor: A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében. Bp. 1969. 16--17. és 22.
55. Csml Közgyűlési jegyzőkönyv, 1903-190. 1. sz.
56. Gál Ferenc: i. m. 75.
57. Uo. 75--76.
58. Uo. 77.
59. Sz. N.: A harmadik egyetem ügye a diákkongresszuson. Szeged mellett. 1901. június 4. 1--2. 1.
60. Szeged város tanácsa, 31.255/1903. tanácsi iratszám.

61. Sz. N.: A harmadik egyetem ügye a diákkongresszuson. 1901. június 4. 1--2. l.
62. Sz. N.: A szegedi egyetem. 1906. szeptember 31. 3. l.
63. CsmL Közgyűlési jegyzőkönyv, 1906-735. 1. sz.
64. Gál Ferenc: i. m. 79.
65. Uo. 80.
66. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1907. január 26. 3. l.
67. Képviselőházi Napló, Bp. 1907. 5. k. 89. országos ülés, 1907. január 15. 309--315. l.
68. Uo. 320.
69. Sz. N.: Egyetemi ifjak a szegedi egyetemért. 1907. január 13. 3. l.
70. Czimer Károly: A szegedi egyetem. Szeged, 1907. 9--10.
71. Uo. 20--21.
72. Képviselőházi Napló, Bp. 1907. 193. országos ülés, 1907. július 6. 48. l.
73. Sz. N.: A szegedi egyetem. 1908. február 6. 5. l.
74. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1908. április 16. 2--3. l.
75. Képviselőházi Napló, Bp. 1908. 5. k. 90. országos ülés, 1908. 5. k. 1908. január 16. 340. l.
76. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1908. április 16. 2. l.
77. Képviselőházi Napló, Bp. 1908. 5. k. 90. országos ülés, 1908. január 16. 346. l.
78. Sz. N.: A király és a szegedi egyetem. 1908. október 6. 4. l.
79. Sz. N.: A szegedi egyetem. 1909. augusztus 24. 4. l.
80. Gál Ferenc: i. m. 90.
81. A téma részletes kifejtését lásd Tokody Gyula: Ausztria--Magyarország a pángermán szövetség világhatalmi terveiben /1890--1918/, Bp. 1963. c. munkájában.

82. A kérdéskörre lásd a sok adatot tartalmazó iratpublikációt: Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 3. és 5. kötet. Bp. 1964, Bp. 1971.
83. Gál Ferenc: i. m. 91.
84. Doktor János: Kultúránk decentralizációja. "Huszadik Század" 22. k. 1910. júl.--dec. 398--399. 1.
85. CsmL Közgyűlési jegyzőkönyv, 1910-427. 1. sz.
86. CsmL Közgyűlési jegyzőkönyv, 1910-557. 1. sz.
87. Gál Ferenc: i. m. 92.
88. Uo. 93.
89. Sz. N.: A kormány a harmadik egyetemről. 1910. augusztus 7. 4--5. 1.
90. Gál Ferenc: i. m. 94.
91. Sz. N.: Szeged az egyetemért. Értekezetlet a kultuszminisztériumban. 1911. április 28. 3. 1.
92. Gál Ferenc: i. m. 76.
93. Uo. 96.
94. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1911. május 3. 5. 1.
95. Képviselőházi Napló, Bp. 1911. 7. k. 160. országos ülés, 1911. május 19. 475. 1.
96. Gál Ferenc: i. m. 98.
97. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1911. június 3. 3. 1.
98. Sz. N.: A debreceni egyetem. Szegednek befellegzett. 1911. június 10. 4. 1.
99. Sz. N.: Gerliczy az egyetemért. 1911. október 13. 4. 1.
100. Sz. N.: A harmadik egyetem. 1911. november 8. 5. 1.
101. Gál Ferenc: i. m. 103.
102. Sz. N.: Az új egyetemek törvényjavaslata. 1911. december 2. 4. 1.

103. Berzeviczy Albert: i. m. 23.
104. Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. 14. köt. 439. szám. Törvényjavaslat a debreceni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról. Bp. 1912. 251--274. l.
105. Antall József--Ladányi Andor: i. m. 541.
106. Ladányi Andor: i. m. 34--35.
107. Sz. N.: Szeged jogos sérelme. 1912. május 24. 6. l.
108. Képviselőházi Napló, Bp. 1912. 16. köt. 458--469. l.
109. Sz. N.: Főiskolánk. Irta Lázár György dr. 1912. augusztus 18. 2--3. l.
110. Sz. N.: A jogakadémia ügye. 1912. március 4. 8. l.
111. Csml Közgyűlési jegyzőkönyv, 1912-185. 1. sz.
112. A magyar királyi kormány 1911. évi működése 16. kötetéből a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium jelentése. Bp. 1912. 145.

Zusammenfassung

BESTREBUNGEN IN SZEGED FÜR DIE ERRICHTUNG EINER UNIVERSITÄT VOR 1918

In der Geschichte unserer Stadt findet man schon seit dem Ende des 18. Jahrhunderts die Bemühungen, um für Szeged eine höhere Schule, später eine Universität zu schaffen. Auch andere Städte haben für die dritte Universität des Landes gekämpft, z.B.: Pozsony, Kassa, Debrecen, Temesvár, Pécs. Uns interessiert aber die Bewegung in Szeged; es ergibt sich also die Frage: was war die Ursache dieser Bestrebungen, die oft auch in der Umgebung der Stadt wirkten?

Die kulturelle Rückständigkeit, die Ungelernteheit der Völkermassen, der Mangel der entsprechenden Schulen ist für Szeged, aber auch im ganzen Land typisch. Als die Vorsteher der Stadt erwägt haben, welche sind die Bedingungen der Errichtung einer Universität, waren sie sich damit im Klaren, das als erstes eine Bevölkerung von ausreichender Anzahl in der Stadt leben soll. Daraus folgend soll das Wirtschaftsleben solches Entwicklungsniveau erreichen, das nicht nur die Ortsbevölkerung, sondern auch die Bewohner der fernen Umgebung versorgen kann, also fähig ist einen Anziehungskreis zu bilden. Weiterhin ist es notwendig, das die Stadt auch ein grösseres Verwaltungszentrum sei. Das ist nach der grossen Überschwemmung /1879/ mit der Stadtrekonstruktion

verwirklicht worden, als mehrere Institutionen mit grösserem Bannkreis geschaffen wurden. Als die Leiter von Szeged gesehen haben, dass sich die Bedingungen der Universitätsgründung vergrössert haben, begannen sie eine Bewegung für die Universität. Eine wichtige Voraussetzung der Gründung war ein reges geistige Leben und die kulturellen Traditionen, die in unserer Stadt im begrenzten Masse aufzufinden waren. Als im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts die Entwicklung auf wirtschaftlichem und gesellschaftlichem Gebiet schon augenfällig war, erhob sich der Anspruch für die Erhöhung des Kulturniveaus, es wurden Schulen, Kulturinstitutionen, sogar Hochschule, bzw. Universität benötigt. Der laufend höher werdende Bildungsstand der kulturellen Entwicklung zog die Jugend der ferneren Umgebung heran. Viele haben hier gelernt, Landsleute und externe Schüler, und offenbar wären sie in grosser Zahl auch in die höheren Schulen gekommen. So hätte die Bevölkerung der Stadt zugenommen, und der Prozess der Urbanisation wäre auch stärker gewesen. In den zahlreichen Memoranden, die den Staatsmännern, Ministern und Regierungen unterbreitet wurden, findet man als Argument für den Antrag der Universitätsgründung das Ungarisierungsbestreben, die Überfüllung, Platz- und Gebäudemangel der Universität zu Pest. Die für Szeged eine Universität verlangt haben, haben auch auf die Wichtigkeit der günstigen Lage von Szeged hingewiesen. Die Stadt ist ein geographisches Zentrum beim Treffen zweier Flüsse, sie ist nach der Hauptstadt die grösste, und auch hinsichtlich des Handels die zweite Stadt des Landes. Es wurde betont, dass Szeged ein reiner ungarischer Ort ist, also die dritte Uni-

versität dürfte aus nationalem Interesse nur hier, in der Mitte der ungarischen Tiefebene errichtet werden.

Nun sehen wir, was geschah für die Sache der höheren Schule, bzw. der Universität. Der Anspruch tauchte oft in solcher Form auf, dass irgendeine Rechtsakademie des Landes hierher versetzt werden sollte, und daraus die juristische Fakultät einer späteren Universität entfaltet werden kann.

In Szeged wurde in 1721 unter der Leitung der Piaristen ein Gymnasium mit 6 Klassen eröffnet, dessen Schülerzahl sich bis zu den 1760-er Jahren ständig erhöht hat. Am Ende des Jahrhunderts haben die Zuständigen die Wichtigkeit des Unterrichtes der Philosophiewissenschaften in der Stadt Szeged erkannt. Sie richteten einen Antrag an den Statthalterrat, aber ohne Ergebnis. Anschliessend wandte sich der Stadtrat an den Palatin. Sie haben erreicht, das durch einen königlichen Beschluss die Einführung des Philosophieunterrichts im nächsten Jahr in unserer Stadt ermöglicht wurde. Das Lyzeum ist am 11. Dezember 1792 eröffnet worden und funktionierte bis 1859. Im Eröffnungsjahr hatte die Klasse Logik sechszehn Schüler. Später hat sich diese Zahl vergrössert. Die Studenten des Lyzeums nannten sich Philosophen, genossen eine akademische Freiheit, und durften an der philosophischen Fakultät der Universität das Rigorosum für den Dokortitel ablegen. Am Ende des 19. Jahrhunderts erhoben die Deputierten das Wort im Parlament für die Errichtung einer neuen Akademie in Szeged. Im Jahre 1802 plädierten sie für die Umsetzung der Pressburger Akademie nach Szeged. Wegen Erfolg-

losigkeit warfen sie die Frage in 1825--26 wieder auf. Nachdem die Aktion wieder kein Ergebnis brachte, entschloss sich der Stadtrat von Szeged, die Rechtsakademie in der Stadt aus eigener Kraft zu gründen. Das wurde aber von der Kanzlei nicht bewilligt. In 1839 wurde ein neuer Plan erarbeitet, aber von der Wiener Regierung wurde auch dieser nicht genehmigt. In den sechziger Jahren des vorigen Jahrhunderts tritt wieder die Frage der Rechtsakademie in den Vordergrund, aber da es an materiellen Mitteln fehlte, konnte die Gründung der Akademie nicht verwirklicht werden.

Nachdem die zweite Universität des Landes in 1872 in Kolozsvár etabliert wurde, begann die Stadt Szeged nun betont den Kampf für die dritte Universität. Dieser Gedanke tauchte zum ersten Mal auf, als die Rechtsakademie zu Pozsony dem damaligen Minister für Religion und Kulturwesen Ágoston Trefort ein Memorandum vorlegte mit der Bitte, die Rechtsakademie zu Pozsony zu einer Universität zu erweitern. Diese Bewegung gab einen Anstoss für die ähnlichen Bestrebungen anderer Städte. Ausser Győr entfaltete sich in Szeged eine grössere Bewegung. Am 18. November 1880 trat eine Deputation der Stadt vor den König, und richtete ein Memorandum an den Minister Trefort. Der Titel des durch Pál Vass Stadtnotar verfassten Memorandums war: "Eine Denkschrift in der Sache der in Szeged zu errichtenden Universität". Es führt alle die Argumente an, die die Organisation der Universität in Szeged begründen. Die Denkschrift wurde auch im Abgeordnetenhaus verhandelt. Wegen der eingetretenen finanziellen Schwierigkeiten wurde die Frage von der folgenden Parlamentssitzung gar nicht mehr behandelt.

Eine bedeutende Zahl der Männer des öffentlichen Lebens, Politiker, beschäftigte sich mit der Sache der dritten Universität. So z. B. Albert Berzeviczy, der zugegeben hat, dass es in Szeged notwendig wäre eine Universität aufzustellen, aber seiner Meinung nach sollte das in Szeged -- der Forderungen der Zeit entsprechend -- eine zweite Technische Hochschule werden, die die Aufmerksamkeit mehr nach den technischen Bahnen lenke.

Am Anfang der achziger Jahren begannen die Vorarbeiten mit königlicher Erlaubnis in der Sache der dritten Universität. Selbst der Minister Trefort fuhr am 23. Oktober 1881 nach Szeged. Zu dieser Zeit wurde auf einer Sitzung der Plan der juristischen, philosophischen und medizinischen Fakultäten der Szegeder Universität ausgearbeitet. Die Stadt war bereit riesige materielle Opfern zu bringen, es brachte aber kein Resultat, denn nach der Beurteilung der Regierung waren die Voraussetzungen für die Errichtung der Universität noch nicht gegeben. Der Nachfolger des Ministers Trefort, Dr. Albin Csáky sah die Zeit zur Organisation der dritten Universität noch nicht gekommen, zumindest bis zur völligen Ausrüstung der Universität zu Kolozsvár.

Die Vorbereitungszeit des Millenniums brachte den Gedanken der dritten Universität wieder in den Vordergrund. In Szeged wurde im Sinne des Generalversammlungsbeschlusses die vom stellvertretenden Bürgermeister bereitete Denkschrift bei der Regierung vorgelegt. In dieser machte die Stadt neben den Argumenten Angebote von Opfern, welche die Leistungen der vorherigen Jahren weit überragten. Die Denkschrift

wurde von der Deputation der Stadt am 24. Oktober 1893 dem Herrscher, beziehungsweise der Regierung und den Leitern des öffentlichen Lebens überreicht. Ausser Zuneigung ausdrückenden, Unterstützung in Aussicht stellenden, ermutigenden Worten hatten sie kein Ergebnis. Auch im letzten Jahr des vorigen Jahrhunderts fing eine Bewegung an, die wieder die Organisation der Rechtsakademie erzielte. Auch ein neues Memorandum wurde angefertigt mit einem ähnlichen Inhalt. Die städtische Generalversammlung nahm das Memorandum an, dann fasste sie einen Beschluss darüber, den eine Deputation der Stadt an den Minister Wlassics bringen soll. Der Minister fand die Frage nicht aktuell, wegen sonstiger Bauarbeiten.

Am Anfang unseres Jahrhunderts in 1903 legte Kálmán Pillich, ein Mitglied des Munizipalrates aus Szeged dem Rat einen Vorschlag wegen der Gründung einer Rechtsakademie vor. Nächstes Jahr begann eine Bewegung im Rahmen des Kulturvereins Südungarns für das Ziel der Organisation einer Universität. Das durch László Perjéssy bereitete Memorandum wurde von einer Deputation vor die Regierung gebracht. Der Minister Gr. Albert Apponyi empfing die Delegation. In seiner Antwort sagte er, dass er kein Versprechen machen könne, obwohl er überzeugt sei von der Notwendigkeit einer neuen Universität. Auch ein Studentenkongress beschäftigte sich mit der Sache, und zwar in Selmecbánya, wo der "Szegeder Kreis" auch beteiligt war. Ein Vorschlag wurde darüber gemacht, dass in Szeged eine juristische Fakultät /keine Rechtsakademie/ aufgestellt werden sollte. In 1906 schloss sich die Dugonics-Gesellschaft in Szeged dem Lager der für die Stadt eine Universität wünschenden an.

Auf der städtischen Generalversammlung am 19. Dezember 1906 wurde der Beitrag für die Universitätszwecke wieder erhöht, dann wurde die Verfassung eines neueren Memorandums vorgenommen. Mit dessen Aufsetzung wurde der Kulturrat Endre Gaál beauftragt. Die Schrift erschien mit dem Titel "Szeged für die Universität" im Druck /1907/. Je ein Exemplar wurde den Staatsmännern und Regierungsmitgliedern übergeben. In jener Denkschrift ist die nationalistische Anschauung typisch, aber genauso ist es bei der ungarischen Presse, die die Beibehaltung der ungarischen Hégemonie um jeden Preis betont.

In den einzelnen Städten, die für eine Universität kämpften, beschäftigte sich auch je ein Aufsatz mit der Frage der dritten Universität. So schreibt der Probst von Jászó, Menyhért Takács, in Szeged Károly Czimer, Mittelschuldirektor eine Abhandlung. Zugleich schicken die Städte Delegationen vor die Zuständigen. Im Jahr 1908 fuhr eine Deputation aus Szeged und aus Debrecen in die Hauptstadt. Die Szegeder wurden vom Herrscher wieder empfangen.

Der Anspruch für die Universität meldete sich immer in irgendeiner Form. So entfaltete sich in 1909 wieder eine Jugendbewegung. Ihre Leiter waren die Universitätsstudenten Sándor Palócz, Aurél Kern, László Tóth. Auch sie erreichten kein Ergebnis. In 1910 beschäftigte man sich wieder mit der Frage der dritten Universität, dann wurde ein neueres Memorandum vom Kulturrat Gaál abgefasst.

Am Ende des ersten Jahrzehntes unseres Jahrhunderts rückt die Frage, welche Stadt erhält eine Universität, immer mehr in den Vordergrund des Allgemeininteresses. Die

Deklarationen der Regierung beinhalteten aber noch kein Positivum. Die Minister Lukács und Gr. Zichy haben sich den Deputationen gegenüber nicht über die Lösung geäußert. Sie haben sich auf die finanziellen Schwierigkeiten berufen.

Innerhalb von einem Jahr, nach den Beratungen mit den Delegationen der verschiedenen Städte hat sich die Lage verändert. So gab der Minister Gr. Zichy zu Verstehen, dass er sich bemüht in der Sache der neuen Universitäten bald eine endgültige Entscheidung zu treffen. Die dritte Universität wird der Stadt gehören, in der die Entwicklung am meisten gewährleistet ist, und wo es von nationalem Interesse am meisten gewünscht wird. Vor dem endgültigen Entschluss in der Universitätsfrage führen im Jahr 1911 Kommissionen in die einzelnen Städte zu einer Lokalinspektion. Nach der Besichtigung wurden als Sitze der Universitäten immer mehr Debrecen und Pozsony erwähnt.

Nach diesen, vorher erwähnten Ereignissen wurde der Kampf für die dritte Universität im November 1911 entschieden, indem der Minister für Kultur- und Kirchenwesen den Gesetzentwurf für die Gründung der neuen Universitäten in Debrecen und Pozsony dem Abgeordnetenhaus vorlegte. In der Begründung versprach der Minister für unsere Stadt als Entschädigung eine Technische Hochschule. Szeged bekam aber vor 1918 keinerlei Universität. Diese Unterlassung hatte mehrere Ursachen. Entscheidend war bei dem Entschluss, dass Szeged keine hervorragende geschichtliche Vergangenheit, keinen kulturellen Anziehungskreis und Bedeutung hatte. In seiner gesellschaftlicher Struktur geschahen durch Jahrhunderte

keine radikalen Änderungen, die aus der entscheidend aus Bauern zusammengesetzten Bevölkerung eine solche führende Schicht hervorgebracht hätten, die diese Stadt zu Vorteilen verholfen hätte. Die Bauernbürgerschaft war für die herrschende Klasse eine verachtete Masse, für deren kulturellen Aufschwung man nichts besonderes zu tun braucht. Das Anlaufen nach 1879, die Entwicklung zur Beamtenstadt konnten das Fehlen der kulturellen Traditionen nicht ersetzen. Der wirtschaftliche, gesellschaftliche Grund war schwach für die Aufstellung einer lebensfähigen Universität.

DISSERTATIONES

EX BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

1. LENGYEL András: A szegedi Egyetemi Könyvtár Móra-kéziratai. (Katalógus és szövegközlés.) [Móra-Handschriften in der Zentralbibliothek der Attila-József-Universität zu Szeged. (Verzeichnis und Textmitteilungen)]. Szeged, 1976. (Zusammenfassung.)
2. MADER Béla: A Tudományos Gyűjtemény története Fejér György (1817–1818) és Thaisz András (1819–1827) szerkesztősége idején. (The history of a Hungarian scientific journal – „Tudományos Gyűjtemény” – during the period of its two editors (1817–1827)). Szeged, 1976. (Summary.)
3. HENCZ Auréli: Fejszintű közigazgatási szakemberképzés Magyarországon, 1848–1948. (Education of higher-degree administrative experts in Hungary, 1848–1948. Bildung der Fachleute in Ungarn für die höhere Verwaltung, 1848–1948.) Szeged, 1981. (Summary. Zusammenfassung.)
4. HORVÁTH Rudolf: A magyarországi kóbor cigányok eredete, életmódja, szokásai. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: BEREZCZ Árpád. (Die Herkunft, die Lebensweise, die Gewohnheiten der ungarländischen, herumwandernder Zigeuner. Redigiert und eingeführt von Árpád BEREZCZ.) Szeged, 1979.
5. KLUKOVITSNÉ PARÓCZY Katalin: A Szegedi Napló Móra Ferenc főszerkesztősége idején (1913–1919). (A Szeged daily „Szegedi Napló” under Ferenc Móra’s editorship.) Szeged, 1981. (Summary.)
6. DEVICH Andor: A szegedi főiskolai mozgalom. (Die Hochschulbewegung in Szeged.) Szeged, 1981. (Zusammenfassung.)
7. VARGA András: Molnár Gergely, Melanchthon magyar tanítványa. (Ein ungarischer Schüler Melanchthons: Gergely Molnár.) Szeged, 1983. (Zusammenfassung.)
8. RÁCZ Béláné – SZABÓ Éva: Az egyetemi hallgatók szabadidő felhasználása. A József Attila Tudományegyetem hallgatói között végzett időmérleg-vizsgálat alapján. (Die Ausnutzung der Freizeit bei den Studenten. Aufgrund einer Zeibudget-Untersuchung unter den Studenten der Attila-József-Universität.) Szeged, 1984. (Zusammenfassung.)

